

PAKSY ZOLTÁN

## Keresztény-nemzeti fordulat és hatalomátvétel Magyarországon a Tanácsköztársaság bukása után

DOI: <https://doi.org/10.56944/multunk.2026.2.10>

Magyarországon 1919. augusztus 1-jén lemondott a Forradalmi Kormányzótanács és megbukott a Tanácsköztársaság. Még ugyanezen a napon a Központi Munkástanács (vagyis a „szovjet-parlament”) úgy döntött, hogy a tanácskormány átadja a hatalmat egy mérsékelt baloldali kormánynak, amely a korábbi bécsi tárgyalások alapján érintkezésbe lép az antanttal,<sup>1</sup> megkezdni a békétárgyalásokat, s ezzel elejét veszik a román megszállásnak is.<sup>2</sup> Aznap este meg is alakult a Peidl Gyula vezette kormány, az antant képviselői azonban hivatalosan mégsem ismerték el, s a tárgyalást sem kezdték meg vele.

A Peidl-kormányt végül néhány nap után egy kis ellenforradalmi csoport megbuktatta, s ezzel egy új korszak vette kezdetét. A régebbi szakirodalom, melyet az újabb sem cáfolt, ezt az államcsínyt csak jelentéktelen epizódnak tekintette, és az igazi hatalomváltást, egyben az új rendszer berendezkedését, ideológiáját, s egyáltalán a létrejöttét Horthy Miklóshoz kötötte, aki

<sup>1</sup> 1919. július 24-én Bécsben az antant bécsi missziójának vezetője, Cuninghame ezredes, valamint a Böhm Vilmos és Weltner Jakab vezette küldöttség megállapodott arról, hogy a bolsevik kormány helyét egy mérsékelt baloldali testület veszi át, amely átmenetet képez egy koalíciós polgári kormány felé, s akkor az antant feloldja az ország elleni blokádot és megkezdni a békétárgyalásokat. VARGA Lajos: Peidl Gyula szakszervezeti kormánya (1919. augusztus 1–6.). *Múltunk*, 2024/3. 4–8. DOI: <https://doi.org/10.56944/multunk.2024.3.9>; BÖHM Vilmos: *Két forradalom tüzeiben*. Gondolat Kiadó, Budapest, 1990. 445–446.

<sup>2</sup> WELTNER Jakab: *Forradalom, bolsevizmus, emigráció*. Budapest, 1929. 252. Ennek a javaslatnak az előterjesztője a szerző szerint ő maga volt.

1919 augusztusában a Dunántúlon átvette a hatalmat, majd a Nemzeti Hadsereg élén Budapestre bevonulva a „szegedi gondolat” az ország egész területére kiterjesztette, s terrort is alkalmazva létrehozta a keresztény-nemzeti Magyarországot. Az alábbiakban az események részletes bemutatásával ezeknek a nézeteknek a cáfolatára teszünk kísérletet, egyben a feltárt új adatokkal az ellenforradalmi rendszer létrejöttének a körülményeit is szeretnénk más megvilágításba helyezni. Kutatásunkat a minisztériumi iratanyagok mellett elsősorban a helyi elsődleges forrásokra, azaz az érintett vármegyék közigazgatási vezetői, az alispánok, a vármegyei és a kerületi kormánybiztosok – eddig kevésbé hivatkozott – iratanyagaira, valamint a helyi sajtó beszámolóira alapoztuk.

## **Az államcsíny és az első Friedrich-kormányok**

A Tanácsköztársaság ellen szervezkedő ellenforradalmi csoportok három helyszínen is tevékenykedtek: Budapest mellett Bécsben és Szegeden. Utóbbi városban működött egy alternatív kormány Károlyi Gyula, majd P. Ábrahám Dezső vezetésével, s itt jött létre Horthy vezetésével a Nemzeti Hadsereg. Budapesten sem egyetlen ellenforradalmi csoport tevékenykedett, hanem különböző körök, titkos társaságok működtek, amelyek laza kapcsolatban vagy még abban sem álltak egymással. Terjedelmi okokból most nem térünk ki mindegyikre, csak arra, amelyik megdöntötte a Peidl-kormányt, és átvette a hatalmat.

Ez a csoport a Fehér Ház nevet viselte, megkülönböztetésül a vörös kommunizmustól. Tagsága harminc-negyven főt tett ki, s az 1919. júniusi ellenforradalmi felkelés után szerveződött meg az akkor le nem tartóztatott személyekből.<sup>3</sup> A hangadói Csilléry András orvos,<sup>4</sup> Bleyer Jakab, a budapesti egyetem bács-

<sup>3</sup> *Nemzetgyűlési Napló, 1922–1926.* III. kötet, 248. 1922. augusztus 2. Pekár Gyula beszámolója az eseményekről.

<sup>4</sup> Csilléry András (1883–1964) katonaoorvos, a háború idején ezredorvosként szolgált. A Friedrich-kormány népjóléti minisztere, majd a Wolff Károly-féle fő-

kai német származású tanára, Pekár Gyula író,<sup>5</sup> Schnetzer Ferenc tábornok, a 68. jászkun gyalogezred volt parancsnoka és Friedrich István voltak. Friedrich 1883-ban született, mérnöki diplomát szerzett, majd külföldi munkavégzés után, 1908-ban Mátyásföldön gépjavitó műhelyt alapított, amit később vas- és felvonógépgyárrá fejlesztett. Sikeres vállalkozóvá és gyárossá válásában sokat segíthetett az, hogy felesége, Asbóth Emília apja, Asbóth Emil, a Ganz-Danubius gépgyár vezérigazgatója volt. Belépve a Függetlenségi és 48-as Pártba Friedrich Károlyi Mihály közeli ismerőse és politikai támogatója lett, s az 1918. októberi hatalomátvételnél is az egyik aktív résztvevője volt, a „láncchídi csatában” meg is sérült. Ezután a Károlyi-, majd a Berinkey-kormányban a hadügyminisztérium politikai államtitkára lett 1918 novemberétől 1919. február 8-ig. Ez idő alatt azonban szembefordult az új rendszerrel, s nagyon gyorsan az ellenforradalmi szervezkedések egyik központi alakjává vált. Államtitkárként kapcsolatba került Kozma Miklóssal és Gömbös Gyulával, akikkel 1919 januárjában konkrét ellenforradalmi hatalomátvételi tervet is kidolgoztak, amely azonban nem valósult meg.<sup>6</sup> Egyes források szerint államtitkárként ő kezdte meg antibolsevista alapon a fehér tiszti századok szervezését.<sup>7</sup> A Tanácsköztársaság idején Friedrich is illegalitásba vonult, de a szervezkedést folytatta. Csoportjuk Csilléry vagy Wein Dezső fogorvos lakásán találkozgatott, mivel mind a ketten orvosként dolgoztak, ezért

---

városi Keresztény Községi Párt alelnöke lett. 1922-ben ennek színeiben szerzett nemzetgyűlési mandátumot. Radikális jobboldali, antiszemita felfogású politikus.

<sup>5</sup> Pekár Gyula (1867–1937). Középiskolába Budapesten és Bostonban járt, majd jogi egyetemet végzett, de végül író lett. Tagja volt a Kisfaludy Társaságnak és a Magyar Tudományos Akadémiának is. 1901-től országgyűlési képviselő.

<sup>6</sup> KOZMA Miklós: *Az összeomlás 1918–1919-ben*. Kárpáti Stúdió, Köröstárkány–Kápolnásnyék, 2019. 105–106.; GÖMBÖS Gyula: *Válogatott beszédek és írások*. Szerk. VONYÓ József. Osiris Kiadó, Budapest, 2004. 35. Friedrich mint hadügyi államtitkár megbízta Gömböst, hogy dolgozzon ki egy ellenforradalmi tervet. Eszerint átveszik a hatalmat, és Schnetzer Ferenc tábornok katonai diktatúrát kiált ki. Lásd még: HEFTY Richárd: *Az ellenforradalom története*. Budapest, 1920. 18–19. (Hefty maga is részt vett ezeken a megbeszéléseken.)

<sup>7</sup> VIDOR Gyula (szerk.): *Nemzetgyűlési almanach, 1920–1922*. Budapest, 1921. 48.

nem volt gyanús, ha sok ember fordult meg náluk.<sup>8</sup> A Fehér Ház tagjai deklaráltak ellenforradalmi, antiszemita és antiliberális beállítottságúak voltak, s ennek összefoglalására és képviselőtére találták ki a „keresztény-nemzeti” szóhasználatot, amelyet azután következetesen használtak is.

Az augusztus 6-án este sikeresen végrehajtott hatalomátvétel eredményeként másnap a terveiknek megfelelően felállt egy átmeneti hivatalnokkormány Friedrich vezetésével, amely letette az esküt a kormányzónak felkért Habsburg József királyi hercegnek. A minisztériumok élére egy-egy rangidős tisztviselő, államtitkár vagy szakember került, kivéve a népegészségügyi minisztériumot, amelynek Csilléry, és a hadügyet, amelynek pedig Schnetzer tábornok lett a minisztere. Ekkor Habsburg József kiáltványt intézett a magyar néphez, és „az antant itt levő hatóságaival történt tárgyalásai” alapján bejelentette az ügyvivő kormány megalakulását.<sup>9</sup> Majd néhány nap múlva, augusztus 12-én Horthy Miklóst is kinevezte a magyarországi haderők „fővezérévé”, aki ezt országos proklamációban tette közhírré.<sup>10</sup>

Augusztus 12-én ülést tartott a P. Ábrahám Dezső vezette szegedi ellenforradalmi kormány, amelyen részt vett Horthy is. Ő bejelentette, hogy levelet kapott József főhercegtől, aki az antant-ra hivatkozva arra utasította, hogy vonja vissza az időközben a Dunántúl felé elindított csapatait Szegedre. Ezért felvetette a kérdést, hogy mit tegyen, ha ilyen ellentétes utasításokat kap a budapesti és a szegedi kormánytól. Ekkor a minisztertanács rövid vitát kezdett a két kormány működése következtében kialakult ellentmondásos helyzetről, majd ezt követően eldöntötte saját lemondását a Friedrich-kormány javára. Ebben a fő érv egyfelől Habsburg József személye volt, melyben garanciát láttak, s nem kívántak vele szembemenni. Másrészt tudták, hogy a budapesti csak ideiglenes kormány, amelyet egy új fog követni, s azt gondol-

<sup>8</sup> KÁDÁR Lehel: Az augusztusi puccs. *Új Magyar Szemle*, 1920/1.

<sup>9</sup> *Budapesti Közlöny*, 1919. augusztus 7. 1.

<sup>10</sup> *Budapesti Közlöny*, 1919. augusztus 14. 1.

ták, hogy azt az antant el fogja fogadni. Ezért jegyzőkönyvezték a megszűnést, s bejelentették, hogy ők is Budapestre utaznak.<sup>11</sup>

A szegedieknek részben lett igazuk, mert bár a Friedrich vezette ügyvivő kormány valóban csak hét napig maradt hivatalban, s egy új követte, de az antant egyelőre azt sem ismerte el. Az ideiglenes hivatalnokkormány ugyanis augusztus 15-én – újra József főherceg által kinevezve és előtte esküt téve – Friedrich elnöksége mellett átalakult rendes kormányrá,<sup>12</sup> de már bevonta más politikai irányzatok képviselőit is. Ezt Friedrich két okból tette. Egyfelől növelni kívánta a kormány társadalmi bázisát, másfelől eleget kívánt tenni az antant össznemzeti kormányzatra vonatkozó igényének. Ezért került be Nagyatádi Szabó István és Mayer János az Országos Kisgazda- és Földműves Párt, Haller István és Huszár Károly a keresztényszocialisták, valamint Lovászy Márton a Függetlenségi és 48-as Párt képviselőit. Ugyanakkor megmaradtak a Fehér Ház tagjai, Csilléry és Schnetzer korábbi pozíciójukban, míg Bleyer Jakab a nemzeti kisebbségek minisztere lett. Pekár Gyula először a vallás- és közoktatási minisztériumban kapott államtitkári kinevezést, majd szeptember 11-től, mivel több nyelven – franciául és angolul – is folyékonyan beszélt, az antantmissziókkal folytatandó tárgyalások tárca nélküli minisztere lett.

A hatalomra jutott ellenforradalmi kormány augusztus 8-án tartott először hivatalos ülést, s azon kimondták, hogy „Magyarország hivatalos elnevezése Magyar Köztársaság, amelynek élén József királyi herceg mint kormányzó áll”.<sup>13</sup> Intézkedést hoztak arról, hogy az 1918. október 30-án hivatalban lévő közigazgatási tisztviselők, illetve testületek kötelesek újra munkába lépni. Az augusztus 29-i kormányülésen azonban arról is döntöt-

<sup>11</sup> KELEMEN Béla: *Adatok a szegedi ellenforradalom és a szegedi kormány történetéhez (1919)*. Szeged, 1923. 469–470.

<sup>12</sup> Az eskü szövegének közjogi része a következőképpen szólt: „Mindaddig, amíg a nemzet Magyarország államformáját alkotmányos úton meg nem állapítja, Magyarország kormányzójaul József főherceget ismerem el, hozzá hű leszek, titkait megőrzöm és Őt minden erőmmel támogatni fogom.” Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára (MNL OL) K 26. Miniszterelnökségi iratok. 1919. I. tétel, 3872.

<sup>13</sup> MNL OL K 27. Minisztertanácsi jegyzőkönyvek. 1919. augusztus 8. 10.

tek, hogy a demarkációs vonal által meghatározott ország területét több törvényhatóság összevonásával nyolc körzetre osztják, amelyek élére kormánybiztosokat neveznek ki.<sup>14</sup> A kormánybiztosok hatáskörét a háború esetén alkalmazható, kivételes intézkedésekről szóló 1912. évi LXIII. törvénycikk határozta meg.

Ez alapján a kormánybiztosi struktúrának három szintje jött létre. Pallavicini György őrgrófot a kormány augusztusban Baranya, Somogy, Tolna és Veszprém megyék kormánybiztosának nevezte ki, mely döntést 1919. szeptember 4-én megváltoztatva másnapi hatállyal „a hadsereg fővezér mellé a Dunántúl[on] alakított nemzeti hadsereg körzetére kiterjedő hatáskörrel” központi kormánybiztosnak delegálta.<sup>15</sup> Feladata kettős volt: egyfelől irányítani a dunántúli kerületi kormánybiztosságokat, másrészt kapcsolatot tartani a Nemzeti Hadsereg főparancsnokságával. A következő szint a dunántúli kerületi kormánybiztosságoké volt, amelyből három jött létre: I. Moson, Sopron, Vas és Zala megyék területe, kormánybiztosa Sigray Antal, székhelye Szombathely; II. Komárom, Esztergom, Fejér, Veszprém és Győr megyék Bartos János kormánybiztossal, székhelye először Győr, majd Székesfehérvár; III. Baranya, Somogy, Tolna megyék, melynek élére augusztus 14-én Bartal Aurél Tolna megyei földbirtokost, 1919. szeptember 5-én pedig Gaál Gaszton balatonboglári nagybirtokost nevezték ki, Kaposvár székhellyel.<sup>16</sup> S végül a harmadik szint a törvényhatóságoké volt, azaz minden vármegye és törvényhatósági jogú város élén is állt egy-egy kormánybiztos. Ezek általában helybeli földbirtokosok vagy vezető megyei/városi tisztségviselők voltak. Fejér megyében például Károlyi József volt főispánt, Vas megyében Herbst Géza alispánt, Zalában Eitner Zsigmond, Somogyban pedig Svastics Nándor megyebeli földbirtokosokat nevezték ki.

A társadalom különböző csoportjainak egyes képviselői gyorsan és egybehangzóan reagáltak a hatalomváltásra: azonnal felajánlották támogatásukat az új kormánynak. Már az államcsíny másnapján körlevélben fordult a katolikus hívekhez Mészáros

<sup>14</sup> Uo. 1919. augusztus 29. 10.

<sup>15</sup> MNL OL K 148.a. Belügyminisztérium elnöki iratai. 33. tétel, 6003/1919.

<sup>16</sup> *Budapesti Közlöny*, 1919. szeptember 10. 1.

János, a Budapesti Érseki Helynökség prelátusa, hogy végre „megdőlt a vallás és haza esküdt ellenségeinek rémuralma”, és a közelgő nemzetgyűlési választásoknál „egyértelműen azok mellé álljanak, akik kifejezetten keresztény és nemzeti eszmék megbízható képviselői kívánnak lenni”.<sup>17</sup> A plébánosokhoz írt bizalmas levelében még ennél is nyíltabban szólította fel őket a keresztény-nemzeti pártok támogatására, egyben utasította őket a keresztény sajtó támogatásának megszervezésére. Már augusztus 9-én Budapestre utazott Csernoch János hercegprímás Prohászka Ottokár székesfehérvári püspök társaságában. Tárgyaltak József királyi herceggel, majd Friedrichhel is. A miniszterelnök hajlandó volt az együttműködésre, így egyezség jött létre köztük, amelynek eredményeként kerültek be a kormányba a keresztényszocialisták, s vette át a miniszteri tárcáját néhány nappal később Haller István propagandaminiszter és Huszár Károly vallás- és közoktatásügyi miniszter. Ezek után a katolikus egyház a támogatásáról biztosította a kormányt, melyet az első püspöki tanácskozáson deklaráltak, és erről – Prohászka megfogalmazásában – püspöki körlevelet is kiadtak.<sup>18</sup> Ez a támogatottság tovább bővült, amikor Raffay Sándor evangélikus püspök engedélyt adott felekezete híveinek a keresztényszocialista pártokba való belépéshez.<sup>19</sup> A kormányt és pártját vidéken is segítették az egyházak, ahogy az kiderül Pallavicini kormánybiztos 1919. október 8-án írt bizalmas leveléből: „A magam részéről is igen üdvösnek tartom, ha a keresztény egyházak lelkeskedő papsága kiveszi részét a keresztény megújulás nagy munkájából és a módoszatok iránt a tárgyalást az egyházi főhatóságokkal már meg is indítottam.”<sup>20</sup>

<sup>17</sup> GERGELY Jenő: *A keresztényszocializmus Magyarországon 1903–1923*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1977. 137.

<sup>18</sup> Uo. 139. és GERGELY Jenő: *A püspöki kar tanácskozásai. A magyar katolikus püspökök konferenciáinak jegyzőkönyveiből, 1919–1944*. Gondolat Kiadó, Budapest, 1984. 74.

<sup>19</sup> GERGELY Jenő: *A püspöki kar...* I. m. 74. – Pápán például az 1919. szeptember 7-én tartott nagy keresztényszocialista népgyűlés tiszteletbeli elnökének Gyurácz Ferenc evangélikus püspököt kérték fel. *Pápa és Vidéke*, 1919. szeptember 7. 1.

<sup>20</sup> MNL Fejér Megyei Levéltár (FML) VI. 1.a. Dunántúli Központi Kormánybiztosság bizalmas iratai. 14/1919.

Ugyancsak azonnal reagáltak a budapesti iparosok és kereskedők küldöttéi, akik már 7-én felkeresték a miniszterelnököt és a kormányzót. Friedrich mint „iparos az iparost” üdvözölte őket, közölve, hogy „most nem politikusokból és arisztokratákból, hanem hivatalnokokból, iparosokból, orvosokból és tanárokból állították össze a kabinetet”.<sup>21</sup> Augusztus 9-én Budapest főváros delegációja érkezett Bódy Tivadar polgármester vezetésével, 11-én „az írók, publicisták és tanárok küldöttsége” Szabó Dezsővel az élen, 18-án pedig a Magyar Asszonyok Nemzeti Szövetségének küldöttsége kereste föl a főherceget és a miniszterelnököt. Vezetőjük, Tormay Cécile közölte, hogy „az egész magyar keresztény női társadalom” nevében járnak el, amikor támogatásukról biztosítják a kormányzót és a kormányt. Felajánlották segítségüket az új nemzetépítő munkában „hiszen a családban [sic!] az asszonyok viszik bele a meggyőződést és a hitet”, egyben kérték a kormányt, hogy akadályozza meg azt a rombolást, amit szerintük addig a magyar sajtó egy része végzett, amely „ellentétben volt a lelkünkkel”, és „ne rombolja le a sajtó és az irodalom, amit mi a családon belül felépítünk”.<sup>22</sup> Eddig „[m]agyar sajtó nem volt, legfeljebb magyarországi sajtó” – mondta Tormay, ezért kérték a miniszterelnököt, hogy megfelelő papírmennyiség biztosításával tegye lehetővé a keresztény sajtó megjelenését és térhódítását.<sup>23</sup> Friedrich a válaszában hangsúlyozta, hogy a most következő választásokon a nők megkapják a választójogot, és számít a támogatásukra a „virágzó, új, keresztény Magyarország” megteremtésében.

Már másnap újabb, még komolyabb delegáció jelentkezett. Augusztus 19-én kereste föl a kormányt a gazdaszövetségek nagy

<sup>21</sup> *Zala*, 1919. augusztus 8. 1.

<sup>22</sup> *Reggeli Hírek*, 1919. augusztus 18. 2.

<sup>23</sup> Ennek a kezdeményezésnek állt az élére Zalaegerszegen az ottani fiatal plébános, Pehm József, a későbbi Mindszenty bíboros, aki ugyanebben az időben beszédeivel, az azokból összeállított „Vigyázatok az újsággal!” című brosrúrával és saját lapjával mutatott példát. Figyelemre méltó, hogy ebben a brosrúrában Tormay idézett mondatához hasonló megállapítás szerepel, egy apró, de fontos kiegészítéssel: „Magyar sajtó nincs, csak magyarországi zsidó sajtó!” A brosrúra teljes szövegét ismerteti Paksy Zoltán: *Zalaegerszeg társadalma és politikai élete 1919–1939*. (Zalaegerszegi Füzetek 13.) Millecentenáriumi Közalapítvány, Zalaegerszeg, 2011. 129–163., 143.

küldöttsége, amelyben részt vettek az Országos Magyar Gazdasági Egyesület (OMGE), a Magyar Gazdaszövetség, a Hangya, az Országos Központi Hitelszövetkezet és több más mezőgazdasági érdekképviselő, valamint a megszállás alatt nem álló vármegyék gazdasági egyesületeinek képviselői. A delegációt Somssich László gróf, a Gazdasági Egyesületek Országos Szövetségének elnöke vezette. Beszédében hangsúlyozta, hogy „az ország teherbíró képességének gerincét alkotó” gazdaosztályt képviselik, s azért jöttek, hogy „ragaszkodásukról és támogatásukról” biztosítsák a kormányzót és a miniszterelnököt.<sup>24</sup> Ugyanakkor közölte azt is, hogy ez csak akkor lesz maradandó, ha „biztosítékot kap” arra, hogy az ország irányításába – különösen a földművelésügyi minisztérium munkájába – az általuk képviselt szervezetek szakembereit bevonják, s az elkövetkező időben az érdekeiknek megfelelő kormányzás kezdődik. Az úri birtokosok képviselői tehát nagyon gyorsan reagáltak a politikai fejleményekre, és azonnal nyomást gyakoroltak a kormányzatra. Talán mondani sem kell, hogy mind a kormányzó, mind Friedrich teljes egyetértéssel fogadta az előadottakat, s utóbbival a küldöttség a fogadás után már konkrét tárgyalásokba is kezdett.

Az események további menetét azonban az határozta meg, hogy az antant milyen álláspontot foglal el a magyarországi helyzettel kapcsolatban. Ez nemcsak a kormányra, hanem a teljes magyar politikai rendszerre vonatkozott, hiszen ekkor még az ország államformája sem volt tisztázott. Ahogy láttuk, a Friedrich-kormány egyelőre megmaradt a köztársaság mellett, amelynek azonban egy Habsburg herceg volt a „kormányzója”. A Szövetséges és Társult Hatalmak Legfelsőbb Tanácsa augusztus 4-én döntött arról, hogy a román megszállás felügyeletére, a magyar kormánnyal való kapcsolattartás, valamint a fegyverszünet betartásának ellenőrzésére „egy szövetséges tábornokokból fölállított – kísérettel megerősített – bizottságot küldenek” Budapestre, amely egy angol, francia, olasz és amerikai tagból fog állni.<sup>25</sup> Ennek megfelelően néhány napon belül meg is

<sup>24</sup> *Reggeli Hírek*, 1919. augusztus 19. 2.

<sup>25</sup> ÁDÁM Magda–ORMOS Mária (szerk.): *Francia diplomáciai iratok a Kárpát-medence történetéről, 1919–1920*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 2004. 20–27.

érkeztek Budapestre a már itt tartózkodó Romanelli alezredes mellé az ugyancsak olasz Mombelli, valamint az angol Gorton, az amerikai Bandholtz és a francia Graziani tábornokok vezette katonai missziók. Ez Magyarország számára segítséget is jelentett, hiszen az antantküldöttségek (és -katonák) jelenléte akadályozhatta a román hadsereg fosztogatását, amely folyamatosan zajlott.

Bandholtz augusztus 15-én közölte a Friedrich-kormány képviselőivel, hogy a Legfelsőbb Tanács egyelőre nem ismeri el a kormányt, mert nem tartja kellően „szilárdnak” ahhoz, hogy vele a béketárgyalásokat megkezdje. Ezért egy széles társadalmi támogatottságon alapuló kormányt tudnak csak elismerni.<sup>26</sup> Friedrich azonban mindenáron ragaszkodott a hatalomhoz, ezért igyekezett megfelelni az antant követelményeinek. Ahogy már láttuk, augusztus 15-én úgy alakította át a kormányát, hogy abba más pártok képviselői is bekerültek, melyet a hivatalos közlönyben is úgy hoztak nyilvánosságra, hogy az „összetételében a társadalom valamennyi dolgozó rétegét képviselőhöz juttatja, és így megfelel az ország közhangulatának”.<sup>27</sup> Ez üzenet volt az antant képviselőinek. Ezenkívül a kormány megtárgyalta a választójog kérdését is, és ebben is megfelelt a Legfelsőbb Tanács elvárásainak, mert a lehető legdemokratikusabb általános és titkos választási szabályozást fogadta el.<sup>28</sup>

Azonban komoly problémát jelentett Habsburg József személye, aki ellen a csehszlovákok és a délszlávok is azonnal tiltakoztak, mert a Habsburg-restaurációt elfogadhatatlannak tartották, de erről a békekonferencia is hasonlóan döntött. A csehszlovákok azt hitték, hogy a kormány a románokkal való együttműködés eredményeként került hatalomra, hogy velük megegyezve hátrányba hozzák Csehszlovákiát, amely így nem tudja maradéktalanul érvényesíteni területi és anyagi követeléseit. Beneš

<sup>26</sup> *A Bandholtz-napló. Román megszállás Magyarországon.* Ford. LENGYEL Gábor. Fekete Sas Kiadó, Budapest, 2020. 50.

<sup>27</sup> *Budapesti Közlöny*, 1919. augusztus 15. (esti kiadás) 1.

<sup>28</sup> A kormány az augusztus 19-i és 20-i ülésén tárgyalta meg a választójog főbb kérdéseit, majd a belügyminiszter elkészítette a rendeletet, amelyet Beniczky Ödön augusztus 29-én mutatott be a kormányülésen. Ezt Friedrich végül több rendeletben szabályozva 1919. november 17-én adta ki.

ezért már augusztus 12-én határozottan tiltakozott Habsburg József személye és a Friedrich-kormány elismerése ellen, amelyet Clemenceau akceptált is.<sup>29</sup> „Pusztán az a tény, hogy az államfői tisztséget egy Habsburg tölti be, korlátozza annak a lehetőségét, hogy bizalommal legyünk egy olyan állami vezetés iránt, amelyik kétséggkívül államcsínnyel jutott hatalomra idegen megszállás idején” – írta az antanttanács a Szövetséges Katonai Missziónak augusztus 18-án.<sup>30</sup>

Ezért a misszió augusztus 21-én magához hívatta Habsburg Józsefet, és felszólította a kormányzói posztról való lemondásra. Bandholtz beszámolója szerint a főherceg ezt hisztérikusan vette tudomásul, majd még napokig próbálkozott a küldöttség egyes tagjainál, hogy meggyőzze őket személye fontosságáról, de eredménytelenül.<sup>31</sup> Végül, mivel más választásuk nem maradt, augusztus 23-án bejelentették mind Habsburg József, mind a Friedrich-kormány lemondását.<sup>32</sup>

A békekonferencia Legfelsőbb Tanácsa több okból nem fogadta el a Friedrich-kormányt. Egyrészt bizalmatlanok voltak vele, mert államcsínnyel került hatalomra, másrészt mert ezt Habsburg József királyi herceggel együttműködve tette, s a „monarchista” politikai irányt nem tolerálták. Hangsúlyozni kell, hogy a Legfelsőbb Tanács számára prioritás volt, hogy olyan kormány álljon Magyarország élén, amely széles társadalmi támogatottsággal bír, mert csak ebben az esetben kívánták megkezdeni a békeszerződés tárgyalásait – és mindezt nem látta garantáltnak a Friedrich-kormány alatt.

<sup>29</sup> ÁDÁM Magda–ORMOS Mária: I. m. 43–44.; *A Bandholtz-napló...* I. m. 58–59.; ORMOS Mária: *Padovától Trianonig, 1918–1920*. Kossuth Kiadó, Budapest, 1984. 342. Pašić, a délszláv küldöttség vezetője augusztus 15-én tiltakozott. ÁDÁM Magda–ORMOS Mária: I. m. 54–55.

<sup>30</sup> ÁDÁM Magda–ORMOS Mária: I. m. 64.

<sup>31</sup> Habsburg József Ágost egyébként a királlyá koronázás gondolatával is komolyan foglalkozott, s erről Mombelli tábornokot is igyekezett – minden eredmény nélkül – meggyőzni. *A Bandholtz-napló...* I. m. 75–76.; NÁRAY Mihály: *Habsburg József főherceg. A katona és a politikus: 1914–1924*. Unicus Kiadó, Budapest, 2018. 221.

<sup>32</sup> *A Bandholtz-napló...* I. m. 66. A külügyminiszter ekkor adta át a lemondó nyilatkozatokat az antantmisszióknak.

A kormány lemondásának hírére felzúdulás követte, amelyet a fővárosban a helyi keresztényszocialista szervezetek által kezdeményezett tömegdemonstráció fejezett ki augusztus 27-én. Nemcsak a fővárosból, hanem vidékről is érkeztek csoportok és küldöttek, a sajtó beszámolója szerint elsősorban a főváros környéki településekről, hogy tiltakozzanak a kormány ellehetetlenítése miatt. Sokan, mint például a vasutasok és a postások, saját hivatásuk egyenruhájába öltöztek, mások pedig magyar népviseleti ruhába. A sajtótudósítás szerint a többeszes tömeg dél körül vonult föl a várba, s először az antantmisszió székháza előtt gyülekezett. Ott több nagyobb küldöttség memorandumot adott át az antant képviselőinek: a kormány maradását követelték arra hivatkozva, hogy az a magyar népet hitelesen képviseli. A bíróságok, ügyészségek, az államrendőrség és néhány más közhatalmi szerv vezetőjének, illetve a minisztériumok főtisztviselőinek aláírásával készült beadvány szerint, ha „a távozó kormány nem is hivatkozhatott a nép kifejezett akarátára, bejelenthetjük, hogy irányában és összeállításában mégis a magyar nép túlnyomó többségének akarátát képviselte és nem rajta múlt, hogy a szociáldemokratapárt abban nem volt hajlandó képviseletet vállalni”.<sup>33</sup> A memorandum szerint az ipari munkásság a régi Magyarországon a társadalomnak csak hat százalékat adta, ezért ennél nagyobb képviseletet a kormányban nem kaphat. A szöveg ezzel kapcsolatban – talán kevésbé diplomatikusan módon – arra is fölhevítette az antant képviselőinek a figyelmét, hogy egyébként is ez az ipari munkásság vitte a bolsevizmusba az országot „destruktív idegen fajú elemek vezetése” alatt.<sup>34</sup>

<sup>33</sup> *Reggeli Hírek*, 1919. augusztus 27. 2–3.

<sup>34</sup> Az esetről Bandholtz tábornok is beszámolt a naplójában, a rá jellemző érdekes stílusban: „Ma számos küldöttség jelent meg kint a palotaudvaron az úgynevezett keresztényszocialisták képviselőiben: valamennyien a zsidók ellen ágáltak és gyakorlatilag maguknak követelték a kormány irányítását. Az egyik delegáció, amelyet négy hangoskodó, harcias nő (csinos egyikük sem volt), valamint három bolsevistának kinéző férfi alkotott, bejutott a tanácssterembe, habzott a szájuk magyarul, angolul és franciául, ám közölték velük, hogy a Misszió nem avatkozhat bele Magyarország belügyeibe. [...] Valamennyi [antant] képviselő egy kosárnyi táviratot kapott, majd mindegyiket az úgynevezett keresztényszocialistáktól.” *A Bandholtz-napló...* I. m. 70–71.

A demonstrálók ezután a miniszterelnöki palotához vonultak. Friedrich ekkor a palota erkélyére kilépve beszédet mondott a tömegnek, amely „Keresztény Magyarországot!” felkiáltásokkal őt éltette.<sup>35</sup> „Nagyon jól esik ez a bizalom, azonban kedves testvéreim erre igazán nem volt szükségem, mert énbennem tántoríthatatlanul az az elhatározás, hogy nem tágitok” – mondta Friedrich. „Én tudom azt, hogy a magyar népet, a magyar közhangulatot ma az én kormányom föltétlenül képviseli. [...] Kedves testvéreim! El van döntve, én a helyemen maradok. Az egész országból ezrével jönnek a táviratok; én ezek szerint egyenesen áruló volnék, ha cserben hagynám azt az irányt, amelyen elindultam. És én ezt az áruló szót meg is érdemelném, ha meghátrálnék.” Friedrich beszéde után Tormay Cécile szólt „a magyar nők nevében”, majd Szita Ernő a postások, Weisz Konrád a vasutasok, Száva János pedig a „magyar tanítóság” nevében állt ki a kormányfő mellett, ahogy Weisz megfogalmazta: „[t]ántoríthatatlan hűséggel követik [...] a miniszterelnököt a keresztény Magyarország újjáépítő munkájában.” Ezután Haller István propagandaminiszter beszélt, aki „aknamunkát” sejtetett a kormány elleni támadások mögött, amely „a kereszténytelen és nemzetietlen irányzatot [akarja] az ország nyakára visszaültetni”.

Ezt a kormány melletti demonstrációt egyetlen politikai irányzat kezdeményezte, azonban egyre nyilvánvalóbbá vált, hogy ez Budapesten szélesebb társadalmi támogatottságot élvez. A kormánypárti újság beszámolója szerint ez az egész országra jellemző volt, hiszen a különböző településekről és szervezetektől százezrekre érkeztek táviratok és levelek a kormány támogatása érdekében.<sup>36</sup> Friedrich tehát ügyesen kapcsolta össze a saját személyét az antibolsevista állásponttal, mintha csak ő tudna vezetni egy keresztény-nemzeti kormányt.<sup>37</sup>

<sup>35</sup> *Reggeli Hírek*, 1919. augusztus 27. 2.

<sup>36</sup> A híradás szerint ezek jellemzően egy-egy település vagy helyi szervezet kormány melletti kiállását mutatták be, és tiltakoztak bármilyen nem keresztény-nemzeti kormány ellen. *Reggeli Hírek*, 1919. augusztus 27. 3–4. és augusztus 28. 1–2.

<sup>37</sup> Lásd például a sajtóban tett nyilatkozatát: „Szerintem Keresztény Blokk ma aequale [egyenlő] Keresztény Magyarország. És ebből a tételből tágitani soha nem fogok.” *Nemzeti Újság*, 1919. október 1. 1.

## A harmadik Friedrich-kormány

Az augusztus 23-án történt lemondás után néhány nappal Friedrich új kormányt alakított, immáron a harmadikat.<sup>38</sup> Arra továbbra is nagyon vigyázott, hogy olyan ismert, komoly tekintéllyel bíró politikust ne nevezzen ki, aki csorbíthatta volna az ő befolyását. A kabinetet azonban igyekezett még látványosabban úgy összeállítani, hogy abban minden társadalmi réteg képviselve legyen, ezért a kisgazdák minisztere mellett – amelyet már nem Nagyatádi, hanem Sokorópátkai Szabó István töltött be – megjelent az ipari munkások minisztere is, Oláh Dániel keresztényszocialista vasmunkás személyében.<sup>39</sup> Csak a szociáldemokraták hiányoztak továbbra is. Friedrich ekkor levelet intézett Clemenceau-hoz, amelyben tájékoztatta, hogy a Legfelsőbb Tanács utasítására Habsburg József és a kormány augusztus 23-án lemondott. Megalakult azonban az új kormány, amely „a magyar nemzet túlnyomó nagytöbbségének a szimpátiáját bírja, amiről a katonai missziók vezetőinek bizonyára volt alkalmuk meggyőződni. Az összes felmerült jogos kívánságokat igyekeztem a kabinet megalakításánál figyelembe venni. Ennek megfelelően képviselve vannak a kabinetben a kis- és nagyipar, a kereskedelem, a hivatalnokosztály, a mezőgazdasági osztály és az ipari munkásság” – írta. A szociáldemokraták kizárását – hosszan magyarázva – azok bolsevik kötődésével indokolta, ezért „helyettük a dolgozó munkások képviselőit vettem be”. Közölte, hogy kormánya három-négy héten belül nemzetgyűlési választásokat fog rendezni (olyan területen, amelyről „a román királyi csapatok parancsnokságával meg tudunk egyezni”), amelynek „döntését minden magyar ember magára nézve kötelezőnek fogja elismerni”. Felajánlotta, hogy antantmegfigyelők és -ellenőrök, legyenek akár szociáldemokraták, jelen lehetnek

<sup>38</sup> MNL OL K 27. 1919. szeptember 3., 11., 17–18., 21–22.

<sup>39</sup> Oláh Dániel egyszerű vasmunkás volt, és a budapesti MÁV-gépgyárban dolgozott mint kazánépítő. Aktív tagja volt a keresztényszocialista szakszervezetnek, de politikai szerepet korábban nem játszott. 1919. augusztus 26-án váratlanul megjelentek a munkahelyén Friedrich küldöttei, és felkérték a kormányban való részvételre. VIDOR Gyula (szerk.): *Nemzetgyűlési almanach, 1920–1922*. Budapest, 1921. 99–100.

a választásokon. Ugyanakkor azt kívánta, hogy a Szövetséges Katonai Misszió ne avatkozzon bele a magyar belügyekbe, csak a humanitárius segítség és szükség esetén a rendfenntartás érdekében, s egyben Clemenceau támogatását kérte kormánya részére.<sup>40</sup>

Az antant jóváhagyása azonban egyre késett, így a kormány helyzete ingatag maradt. A miniszterelnök hatalmon maradását az segítette, hogy a Dunántúlon a törvényhatóságok régi-új vezetői támogatták az ellenforradalmi kormányt – ezt a sorban küldött vármegyei közgyűlési feliratok is tanúsítják<sup>41</sup> –, ráadásul Friedrich megkísérelte a társadalmi bázisát tovább szélesíteni az-  
al, hogy rövid dunántúli körútra indult. 1919. szeptember 7-én, vasárnap délután utazott el a fővárosból különvonattal Haller, Schnetzer és Ereky Károly miniszterek, Szakáts Andor sajtó-főnök, valamint újságírók és néhány főtisztviselő kíséretében. A küldöttség összetétele is mutatja, hogy ezt politikai kampány-körútnak szánták, amelyben a legmegbízhatóbb hívei és a propaganda felelősei vettek részt. Az első állomás Székesfehérvár volt, ahol Károlyi József volt főispán és a város előljárósága, valamint egy román ezredes és egy angol tiszt fogadta.<sup>42</sup> Utóbbi mutatja, hogy az út a román megszálló hatóságokkal és az antantdelegációkkal való egyeztetés eredményeként zajlott le. Károlyi József mint újonnan kinevezett Fejér vármegyei kormánybiztos is ekkor foglalta el hivatalát.

A vasútállomáson történt fogadás után a vármegyeházára hajtottak, ahol a kormánytámogató fővárosi lap tudósítása szerint nagy tömeg várta a miniszterelnököt. Itt Friedrich beszédet mondott, amelyben nem sokáig kerülgette a lényegét: „Azért jöttem ide önök közé, hogy a szemükbe nézzek, hogy megkérdezzem, hajlandók-e engem támogatni.”<sup>43</sup> Ezt úgy keretezte, hogy hajlandók-e őt abban támogatni, hogy a keresztény Magyarország

<sup>40</sup> MNL OL K 27. 1919. augusztus 27.

<sup>41</sup> MNL OL K 26. 1. tétel, 177/1919. csomó. Ezek nem egyszerű protokolláris üdvözlések, hanem rendkívüli városi és vármegyei közgyűlési határozatok voltak, melyeket leginkább egy megszállás alól felszabadult ország örömmámorban úszó megnyilvánulásaihoz lehet hasonlítani.

<sup>42</sup> *Fejérmegyei Újság*, 1919. szeptember 10. 1.

<sup>43</sup> *Reggeli Hírek*, 1919. szeptember 10. 1.

kiepítésével mentse meg az országot: „Munkámban egyik gáncs a másikat éri, az egész világon egy szervezett sajtótámadás központjába jutottunk. Kérdezem önöktől, hogy miért? Azért, mert én voltam az első magyar miniszterelnök, aki ki mertem mondani, hogy Magyarország keresztény ország [...] Bármennyire szeretnék is, hogy kiejtsem kezemből a vezetést, nem teszem” – fogalmazott egyértelműen a miniszterelnök.

A vármegyei gyűlés után a küldöttség felkereste Prohászka püspököt a palotájában, akivel hosszan egyeztettek, majd a püspök követte őket a vasútállomáson lévő étterembe, ahol közös vacsorán vettek részt. A körút következő állomása Szombathelyen volt, ahova reggel érkeztek meg (kivéve Schnetzer hadügyminisztert, aki Fehérvárról Siófokra utazott, hogy Horthyval tárgyaljon). A vasútállomáson más előjárók mellett Lehár Antal ezredes, a nyugat-magyarországi katonai csapatok parancsnoka és Sigray Antal kormánybiztos fogadták. A miniszterelnök érkezésének hírére fölbolydult a város, s a sajtó beszámolója szerint hatalmas tömeg vonult az utcára, amely őt élte. A főispáni hivatalban Friedrich fogadta a tisztelgő küldöttségeket, a vasutasokét, a városi polgárságét, a tisztikarét és végül a kisgazdák mintegy száztagú delegációját, amelyet Pungor Máté kajdi kisgazda vezetett. Ezután a vármegyei háza erkélyére kilépve lelkesítő beszédet intézett a több ezer fős tömeghez: „Arra kérem önöket, hogy ha szétmennek, vigyék el a falvaikba, tanyáikba, házaikba a hírt, hogy keresztény Magyarország épül...” Friedrich közölte azt is, hogy „a kormány elsősorban a magyar vidékre akar támaszkodni”.<sup>44</sup>

Friedrich küldöttsége ezután Győr irányába indult tovább, Sárvár, Celldömölk és Pápa megállókkal. Sárváron Huszár Károly mint az ottani választókerület régi országgyűlési képviselője fogadta őket és csatlakozott hozzájuk, Celldömölkön Mikes János szombathelyi megyéspüspök, Pápán a helyi előjárók mellett Gyurácz Ferenc evangélikus püspök várta őket.<sup>45</sup> Mind a három helyen ünneplő tömeg gyűlt össze a feldíszített

<sup>44</sup> *Reggeli Hírek*, 1919. szeptember 10. 1.; *Vasvármegye*, 1919. szeptember 10. 1.

<sup>45</sup> *Pápa és Vidéke*, 1919. szeptember 9. 2.; *Pápai Hírlap*, 1919. szeptember 10. 1

állomásokon. Pápán a püspökön kívül a polgármester a város előljáróságával, a járási főszolgabíró, a katolikus apátplébános, továbbá a keresztényszocialista párt, az iparkamara, helyi üzemek és gyárak képviselői fogadták őket. A tömegben népviseletbe öltözött asszonyok is voltak, akik virágokkal és nemzeti színű zászlókkal díszítették fel a vonatot, amíg az állomáson várakozott. Beszédet Friedrich és Haller mondott, távozáskor pedig cigányzenekar búcsúztatta őket.

Huszár Károly azért tartózkodott Sárváron, mert előző nap kereszténypárti nagygyűlést tartottak a településen, melyen mintegy nyolcezer ember gyűlt össze, akik fellobogózott kocsikkal érkeztek zeneszó mellett a környező falvakból. Huszár Károly mondott beszédet a település központjában, felszólította a katolikusokat, hogy fogjanak össze a protestánsokkal a keresztény Magyarország megteremtése érdekében. Rajta kívül a helyi gyógyszerész, valamint Lingauer Albin, a *Vasvármegye* című megyei lap főszerkesztője mondott beszédet.<sup>46</sup>

Visszatérve a miniszterelnöki delegációra, azt Győrben Bartos János kormánybiztos, valamint a város és a vármegye előljárói fogadták. Ezután itt is a vármegyeházára hajtottak, miközben az egész város az utcákon tolongott és ünnepelte a miniszterelnököt. A zsúfolásig megtelt közgyűlési teremben a helyi notabilitás, valamint a különböző foglalkozási ágak és kamarák küldöttei fogadták Friedrichéket. A kormányfő beszédében gyakorlatilag a Székesfehérváron mondott szavait ismételte meg, itt is kérve a helyiek támogatását, és meghirdetve a keresztény Magyarország programját.<sup>47</sup> A küldöttség végül a másfél napos dunántúli körút után hétfő este tért vissza Budapestre.<sup>48</sup>

Ez az út látványosan bizonyította, hogy a Friedrich által meghirdetett „keresztény Magyarország” hívószó vidéken is széles tömegeket mozgatott meg, a kormány mögött valós társadalmi támogatottság állt, és a meg nem szállt országrészek fölött tekin-

<sup>46</sup> *Vasvármegye*, 1919. szeptember 10. 2.

<sup>47</sup> *Reggeli Hírek*, 1919. szeptember 10. 3.

<sup>48</sup> Friedrich október elején újabb útra indult, ezúttal Zala megyébe. Október 5-én este érkezett meg Keszthelyre Huszár, Ereky és Csilléry társaságában, ahonnan másnap Nagykanizsára és Zalaegerszegre indultak tovább.

téllyel és kormányzati hatalommal rendelkezett. Itt tulajdonképpen helyreállt a korábbi közigazgatás, amely fölött a kormány a már említett kormánybiztosok segítségével felügyeletet és irányítást gyakorolt. A kormánybiztosi iratokban található számtalan jelentés tanúsítja, hogy a korábbi rend már augusztus közepére mindenhol helyreállt, a régi hatósági tisztviselők vagy visszatértek a helyükre, vagy gondoskodtak a helyettesítésükről, s ezek a kormánybiztosok irányítása alatt megkezdték a működésüket. A kapcsolattartás egymással és a kormánnyal telefon vagy távirat útján zajlott, illetve – ahogy az Pallavicini kormánybiztos és Beniczky belügyminiszter rendelkezéseiből is kiderül – futárszolgálat, melyet rendőrségi tisztviselők láttak el.<sup>49</sup> A megyékben a visszatérő alispánok átvették a közigazgatás vezetését, akik a hatalomátvételnél az ott állomásozó katonai erők fölött is rendelkeztek,<sup>50</sup> majd ha szükséges volt, további karhatalmi csapatokat szerveztek. Vas és Sopron megyékben pedig a Lehár vezette katonai alakulatok biztosították a rendet. Mindez szemben áll a korábbi olyan megállapításokkal, melyek szerint ebben az országrészben kizárólag a Nemzeti Hadsereg tudta helyreállítani a rendet.<sup>51</sup>

Friedrichet a körút tapasztalatai megerősíthették abban, hogy kormánya komoly társadalmi támogatottsággal bír, s ez még hajthatatlanabbá tette a hatalom megtartása érdekében.

<sup>49</sup> MNL Somogy Megyei Levéltára (SML) IV. 401.b. Somogy vármegye főispánjának általános iratai. 74/1919. Kelemen Béla szegedi kormánybiztos 1919. október 10-i jelentése szerint a „hivatalos aktákat” a belügyminiszter rendelete szerint hetente küldi Budapestre egy rendőrségi tisztviselővel, tehát a futárszolgálat nemcsak a Dunántúlon, hanem a románok által megszállt országrészek felé is működött. MNL OL K 32. 1919. 14/a.

<sup>50</sup> MNL SML IV. 402.a. Somogy Vármegye Törvényhatósági Bizottságának közgyűlési jegyzőkönyvei. 1919. október 14. Tallián Andor somogyi alispán beszámolója szerint például ő augusztus 2-án átvette a hivatalt, majd néhány nap múlva a Török Béla alezredes, dandárparancsnok vezette megbízható katonákkal a helyben állomásozó vörös csapatokat lefegyverezték. Zalaegerszegen ugyanez történt a páncélvonattal érkező székely alakulat katonáinak segítségével.

<sup>51</sup> Lásd például: „A [fehér]terrorral nemcsak a kommunistákkal és más haladó emberekkel számol le Horthy, hanem mindenkinek tudtára adja: nincs más hatalom Magyarországnak meg nem szállt részein, csak az övé.” PINTÉR István: *Ki volt Horthy Miklós?* Zrínyi Kiadó, Budapest, 1968. 56.

A kormány helyzetét tehát nem belpolitikai tényezők, hanem a külsők tették ingataggá: az antant elutasítása, valamint a román megszállás okozta akadályok. Gyakorlatilag folyamatosan zajlott az ország kirablása, a románok minden mozdítható tárgyat vagonokba raktak és az országból kiszállítottak, és ez ellen a kormány semmit sem tudott tenni. Jegyzékekben tiltakozott ugyan a Szövetséges Katonai Missziónál, amely többször felszólította a románokat a kivonulásra, de minden eredmény nélkül. Budapesten csak azért nem következett be éhínség, mert az antant segítette a főváros élelmezését, Szerbiából és Bécsből érkeztek folyamatosan az élelmiszer-szállítmányok, főként hajókon.<sup>52</sup>

## Horthy Miklós és a Nemzeti Hadsereg

Horthy Miklós kenderesi birtokáról 1919. május 30-án érkezett Szegedre, amikor fölkérték a Károlyi Gyula-féle kormány hadügyminiszterének, amely pozíciót néhány napos gondolkodás után, június 6-án el is foglalt. Július 5-én a Károlyi-kormány lemondott, és megalakult a P. Ábrahám Dezső vezette kabinet, amelyben Horthy nem akart részt venni, mert az már inkább októbrista politikusokból állt, de a franciák sem fogadták el az ő személyét. A katonai főparancsnoki tiszttét azonban meg akarta tartani, s ebben a tiszteben az új kormány július 13-án meg is erősítette.

Stratégiaiilag fontos volt, hogy az alakuló magyar hadsereg ne megszállt területen tevékenykedjen, ezért mind a kormány, mind Horthy és tisztikara arra az elhatározásra jutott, hogy átkelnek a Dunántúlra. A Nemzeti Hadsereg első egysége, a Prónay Pál vezette zászlóalj augusztus 4-én el is indult Szegedről a Dunántúl irányába, a fő erők pedig Bernátsky Kornél tábornok vezetésével augusztus 9-én. Ezen a napon a szegedi hadügyminisztérium engedélyével Horthy kivált a kormány fennhatósága alól, és önál-

<sup>52</sup> PERCEL Olivér: *Egy megszállás anatómiája. Román világ Magyarországon, 1918–1920*. Jaffa Kiadó, Budapest, 2024. 97–114.

ló parancsnokságnak nyilvánította a fővezérséget, hogy a további hadműveletekről maga dönthesse.<sup>53</sup> Horthy a csapatait repülővel követte 13-án, és így érkeztek meg Siófokra.

Augusztus 12-én – ahogy azt már láttuk – megkapta a magyarországi haderők főparancsnoka kinevezését József főhercegtől. Amikor Horthy megérkezett Siófokra, azonnal táviratozott Szombathelyre a nyugat-magyarországi csapatok parancsnokának, Lehár Antal ezredesnek, hogy átvette a dunántúli katonai erők fölötti teljes parancsnokságot, és kérte, hogy azonnal küldjön egy „tájékozott tisztet”, aki informálja őt az ottani helyzetről.<sup>54</sup> Fontos hangsúlyozni, hogy Horthy fővezéri pozícióját Lehár is elfogadta, az ezredesben soha nem merült fel, hogy Horthyval szembeszálljon. Lehár legitimista volt, és ezt gondolta Ferenc József egykori szárnysegédjéről, Horthyról is.

Ahogy Turbucz Dávid is hangsúlyozza, amikor Horthy belépett a szegedi ellenforradalmi kormányba, és elfogadta a Nemzeti Hadsereg fővezéri tisztét, nem értett sem a szárazföldi hadviseléshez, sem a hadseregszervezéshez, de eleinte nem rendelkezett határozott politikai elképzelésekkel és tervekkel sem.<sup>55</sup> Egy radikális nacionalista küldetéstudat hatotta át, egyetlen célja volt: részt venni a rendteremtésben és megtisztítani az országot a bolsevizmustól. Hónapokkal később viszont olyan ijesztően irracionális elképzeléseket fogalmazott meg, amelyeket a valóságérzékelés teljes hiánya jellemezett. 1919. október 28-án ugyanis memorandumot készített a kormány részére, amelyben összefoglalta nézeteit a politikai helyzetről és a Nemzeti Hadsereg szerepéről. Ebben kifejtette – és pontosan ki is dolgozta! –, hogy az ország területéről hogyan lehetne kiszorítani katonailag a megszálló erőket, a csehszlovákokat és a románokat, utóbbiak ellen a szerb-horvátokkal, a csehek ellen pedig a „szlovák szeparatistákkal” összefogva. Ausztriában vörös forradalmat vizionált, amelyet a

<sup>53</sup> TURBUCZ Dávid: Horthy Miklós és a szegedi ellenforradalom. In: LIGETI Dávid–VÖRÖS Boldizsár (szerk.): *„...minden édenek neve vad poklokat bűvöl...” A Magyarországi Tanácsköztársaság*. Országház Könyvkiadó, Budapest, 2020. 323.; KELEMEN Béla: I. m. 456.

<sup>54</sup> MNL Vas Megyei Levéltára (VaML) IV. 402.a. Nyugat-magyarországi Kormánybiztos elnöki iratai. 41/1919.

<sup>55</sup> TURBUCZ Dávid: *Horthy Miklós*. Napvilág Kiadó, Budapest, 2011. 70.

jobboldali osztrák erőkkel közösen le lehet majd verni, s ezért az osztrákok majd olyan hálásak lesznek, hogy minden területi követelésüket visszavonják.<sup>56</sup>

1919. november 11-én pedig Lehár ezredesnek fejtegette nézeteit a budapesti bevonulásról szóló egyeztetésen. Az őt elhűlten hallgató Lehár naplóbejegyzése szerint Horthy azt vázolta, hogy a Friedrich-kormánynak le kell mondania, mert akkor az angolok minket fognak támogatni, és megoldódnak a területi kérdések. Ennek következtében pedig Magyarország Közép-Európa vezető hatalma lesz.<sup>57</sup>

Visszatérve a nyári eseményekhez, augusztus 18-án Horthy Budapestre utazott, és tárgyalásokat folytatott a kormánnyal és az antantmisszióval. Utóbbival közölte, hogy kész egy olyan katonai erő felállítására, amelyet az antant engedélyez, és azzal biztosítani tudja Magyarországon a közrendet és a konszolidációt. Mivel a missziótól semmilyen korlátozó utasítást vagy tiltó parancsot nem kapott, ekkor meg is kezdte az ország katonai közigazgatásának a kialakítását. Ezt szeptember 14-én egy – alább részletesen tárgyalásra kerülő – körutasításban szabályozta.<sup>58</sup> Ekkor Budapesten semmilyen hivatalos katonai rendfenntartó erő nem volt a megszálló román katonaságon kívül, amely az antantmisszió felszólítására sem volt hajlandó fegyvereket átadni a rendőrség részére. Fennállt a veszély, hogy kivonulásuk után a fővárosban súlyos közbiztonsági helyzet alakulhat ki. Ezért az antant szeptember 7-én elismerte a Nemzeti Hadsereget, és engedélyezte annak harmincezer főre való feltöltését.<sup>59</sup> A misszió egyébként szeptember folyamán ellenőrizte Horthyt, hogy mennyire tartja be a megállapodásokat, s Bandholtz tábornok

<sup>56</sup> DOMBRÁDY Lóránd: *A legfelsőbb hadúr és hadserege*. Zrínyi Katonai Kiadó, Budapest, 1990. 32–33.

<sup>57</sup> JAGADICS Péter (szerk.): *„Csak egy hűséges szolgálja urának”. Báró Lehár Antal ezredes, a katona*. Szülőföld Könyvkiadó, Szombathely, 2021. 142–143. Budapest megszállásának konkrét stratégiai és technikai részleteiről viszont Horthynak nem volt semmilyen mondanivalója, azt rábízta Lehárra.

<sup>58</sup> TURBUCZ Dávid: Régi források, új értelmezési lehetőség. Horthy Miklós fővezéri tevékenysége. *Történelmi Szemle*, 2020/3. 428–429.

<sup>59</sup> Uo. 433.

feljegyzése szerint „Horthy betű szerint teljesíti a szervezéssel kapcsolatos instrukciókat”.<sup>60</sup>

Horthy az antantmissziónál tett látogatása másnapján megjelent a Friedrich-kormány előtt is, és jelentést tett a katonai alakulatairól. Közölte, hogy a románok kivonulása után ezekkel a csapatokkal képes a rendet fenntartani, sőt egy esetleges bolsevik megmozdulást is le tud verni.<sup>61</sup> Horthy azt is elmondta, hogy már tárgyalta Mărdărescu tábornokkal, a román katonai főparancsnokkal, és tájékoztatta arról, hogy a kivonulásuk után az ő csapatai azonnal bevonulnak az adott területre.

Horthy és csapatai tehát 1919. augusztus közepétől berendezkedtek Siófokon és környékén. Közben egyes tiszti századok azokon a helyeken, ahol áthaladtak, gyilkosságok sorozatát követték el, majd a következő hetekben Somogy, Tolna és Vas megyékben is. Az 1990 előtti szakirodalom ezeket helyezte előtérbe, a felnagytításuk és kizárólagos tárgyalásuk azonban éppen azokat az eseményeket homályosítja el, amelyek ugyanebben az időben játszódtak le, és a politikai helyzetre nézve nagy fontossággal bírtak.<sup>62</sup>

Szeptember elején Siófokra utazott Beniczky Ödön belügyminiszter Bethlen István és Andrássy Gyula társaságában, és az ott helyben tartózkodó Pallavicini György központi és Károlyi József Fejér megyei kormánybiztossal tárgyalásokat folytatott Horthyval. Elsősorban a fővezér szándékaival szerettek volna tisztába jönni, milyen tervekkel fog Budapestre bevonulni, mennyiben fogja a fővezér az alkotmányos normákat tiszteletben tartani.<sup>63</sup> Horthy ekkor közölte a látogatóival, hogy Budapesten pogrom nem lesz, de „néhányan fürödni fognak”, ami bizonyítja, hogy Horthy nem tért el korábbi elképzeléseitől, célja úgymond a bolsevizmus letörése és a rendteremtés volt.

<sup>60</sup> *A Bandholtz-napló*, I. m. 116.

<sup>61</sup> MNL OL K 27. 1919. augusztus 19.

<sup>62</sup> Ezzel természetesen nem kívánjuk a fehérterrort relativizálni, csupán a politikai események fontosságára hívjuk fel a figyelmet.

<sup>63</sup> Az *Ujság*, 1925. május 31-i száma közölte Beniczky Ödön vallomását. Idézi: NEMES Dezső: *Az ellenforradalom hatalomra jutása és rémuralma Magyarországon, 1919–1921. Iratok az ellenforradalom történetéhez*. I. kötet. Szikra, Budapest, 1953. 195–197.

Más források arra is utalnak, hogy ebben az időszakban Horthy fejében nem merült fel az egyeduralom kialakítása a Dunántúlon, ő a bolsevizmus felszámolásával párhuzamosan a korábbi közigazgatási rendet kívánta visszaállítani a polgári hatóságokkal való együttműködés révén. Az eddigi szakirodalom ennek ellenkezőjét állította, melyre legfontosabb bizonyítékul a fővezérség által 1919. szeptember 14-én kiadott, a „Polgári és katonai hatóságok hatáskörének szabályozása” című, Horthy aláírását viselő körutasítást hozta fel.<sup>64</sup> Vizsgáljuk meg a dokumentumot részletesen! A többoldalas rendelkezés az elején röviden utalt a fennálló rendkívüli állapotokra, majd legitimálta a magyar kormány intézkedéseit, továbbá hangsúlyozta a polgári hatóságokkal való együttműködését, ami már önmagában megkérdőjelezi az eddigi interpretációt: „A magyar kormány ezen viszonyokkal számolva, a rendkívüli intézkedésekről szóló 1912. LXIII. tc. alapján áll és ezen törvényes felhatalmazás alapján gyakorolja a kivételes hatalmat. A fővezérség a maga részéről fentiek alapján szükségesnek tartja a – Dunántúlra kirendelt főkormánybiztossággal egyetértőleg – a katonai és politikai hatóságok hatáskörének pontos szabályozását [...]”. Ezeket pontokba szedte, melyek közül az első kettő általános megállapításokat tartalmazott, amelyben Horthy leszögezte már említett céljait (1.) a „törvényes rend” helyreállításáról és (2.) a „vörös agitáció és a magyar állameszme elleni izgatás” letöréséről, mellyel kapcsolatban a Nemzeti Hadseregnek is szükséges fellépnie. „3. A katonai hatóságok óvakodjanak azonban attól, hogy a polgári hatóságok egyetértését mellőzve önkényesen, ezeknek hatáskörébe vágó ügyekben intézkedjenek. A polgári hatóságok maguk részéről utasítva vannak, hogy viszont katonai ügyekbe ne avatkozzanak be. 4. A katonai és polgári hatóságok szoros érintkezésben és

<sup>64</sup> MNL FML VI. 1.a. 159/1919. A fővezérség 1334/VI./1919. számú utasítása. A korábbi interpretációkra lásd: HETES Tibor–MORVA Tamásné (szerk.): *Csak szolgálati használatra! Iratok a Horthy-hadsereg történetéhez, 1919–1938.* Zrinyi Kiadó, Budapest, 1968. 197–202.; VARGYAI Gyula: *Katonai közigazgatás és kormányzói jogkör (1919–1921).* Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1971. 41–42. Mindkét kiadvány manipulatív módon a hadsereg és a katonai hatóságok szerepét előtérbe helyező részeket közli és elemzi, míg az ezt cáfoló mondatokat egyszerűen kihagyja.

egyetértésben működjenek. A legnagyobb óvatossággal kerülni kell a polgári és katonai hatóságok közti mindennemű súrlódást, mindennemű ebből esetleg kifolyó szükségességét annak, hogy valamely hatóságnak kiadott rendelete visszavonassék. Ilyen esetek ártanak a hatóságok tekintélyének és éppen ezen tekintély legtokéletesebb helyreállítása a mai időben legfontosabb feladatunk.”

A továbbiakban Horthy ismét hangsúlyozta, hogy „egyetértőleg a magyar kormány által kinevezett főkormánybiztossal” meghatározta a katonai hatóságok feladatát, amellyel kapcsolatban úgy fogalmazott: „A katonai hatóságok parancsnoklási körletükben rendelkeznek valamennyi karhatalom felett. [...] A polgári hatóságok valamennyi polgári egyén felett és azok polgári ügyeinek elintézése körül egyedül jogosultak intézkedésre. A katonai és polgári hatóságoknak azonban már csak azért is, mert az egyenrangúak közös székhelyen vannak elhelyezve, megvan a lehetőségük arra, hogy egymással naponta szorosan érintkezzenek, megbeszéljék a fontosabb eseményeket és jelenségeket a nekik alárendelt területen, valamint a szükséges intézkedéseket, amennyiben katonai és politikai összműködés kívánatos. [...] *A katonai hatóságok nem tisztán katonai ügyekben a politikai hatóságok egyetértése nélkül soha el ne járjanak.*”<sup>65</sup>

Ez a körutastítás is világosan mutatja, hogy a Horthy-féle Nemzeti Hadsereg nem átvette a hatalmat a Dunántúlon, hanem beilleszkedett az ott kialakuló közigazgatási rendbe, melyet a magyar kormány meghatározott és a kormánybiztosi intézményen keresztül gyakorolt. A fővezér célja kifejezetten az volt, hogy a bolsevistaellenes fellépés mellett helyreállítsa a közrendet és a hatóságok régi tekintélyét. Külön figyelemre méltó a szövegben az alkotmányos normákra és a jogrendre való folyamatos hivatkozás, valamint a polgári hatóságokkal való együttműködés hangsúlyozása. Azt természetesen ki lehet jelenteni, hogy az utasítás parancsait nem teljeskörűen tartották be, hiszen a Nemzeti Hadsereg egyes alakulatai részt vettek gyilkosságokban és megtorló akciókban, polgári személyek jogalap nélküli

<sup>65</sup> Kiemelés tőlem – P. Z.

letartóztatásában és internálásában, a „destruktív” sajtó korlátozásában, ezek azonban Horthy elképzelése szerint a bolsevistaellenes rendteremtő misszió részei voltak. A megtorlásokkal kapcsolatban egyébként fontos megemlíteni, hogy Horthy szeptember 12-én, tehát ugyanebben az időben átírt Pallavicininek, és *kérte* a kormánytól a statárium bevezetését az ország meg nem szállt részén.<sup>66</sup> Ugyanakkor ezzel párhuzamosan a polgári hatóságok nem katonai függésben, hanem önállóan működtek, mind a tekintélyes politikusoknak számító kormánybiztosok (például Pallavicini, Sigray, Károlyi József vagy Gaál Gaszton), mind az alsóbb, vármegyei közigazgatás, amely – az irataik szerint – a belügyminisztériumtól és a kormánybiztosoktól kaptak utasításokat, nem pedig a katonai szervektől. Még egyszer hangsúlyozzuk tehát, hogy Horthy célja a régi törvényes rend helyreállítása volt a polgári hatóságok és a kivételes helyzet miatt nagyobb szerepet vállaló hadsereg együttműködése révén, a bolsevizmussal való leszámolás és a retorziók törvényesítése érdekében pedig a statárium eszközét akarta alkalmazni.<sup>67</sup>

Emellett azonban egyet kell érteni azokkal a megállapításokkal, hogy Horthy valószínűleg ekkor kezdett el foglalkozni a gondolattal, hogy katonai tisztsége mellett további komoly közéleti, politikai szerepet is játsszon. Ezt elsősorban az bizonyítja, hogy elkezdte személye politikai felépítését, méghozzá Friedrichhez hasonló módon: ő is dunántúli körútra indult. Első útja szeptember 8-án a közeli Kaposvárra vezetett, ahova sínautóval érkezett meg. A látogatásról Bernátsky tábornok értesítette a vármegye és a város előljáróit, közölve, hogy Horthy a helyőrséget megye meglátogatni, ahol a csapatok esküt tesznek, egyben kérte őket

<sup>66</sup> MNL FML VI. 1.a. 1/1919. „Az egész ügy elvi fontosságánál fogva kérem a Miniszterelnök urat mielőbb ezen felterjesztésemet [ti. a statárium bevezetését] a minisztertanács tárgyává tenni és engem erről értesíteni” – zárta Horthy a levelét, melynek többi részében a statárium mint a bolsevizmus kiirtásának eszköze fontosságát ecsetelte.

<sup>67</sup> A körutasítás és általában a katonai és polgári hatóságok működése kapcsán értékelésünk eltér Turbucz Dávidétól, aki – elsősorban katonai források nyomán – a két szervezet közötti „korántsem egyenrangú” viszonyról, azaz a katonai hatóságok dominálásáról ír. TURBUCZ Dávid: Régi források... I. m. 435 és 449.

az ünnepélyes fogadtatásra.<sup>68</sup> Ez meg is történt. Horthyt már a pályaúdváron hatalmas tömeg és egy katonai díszszázad várta, aki Soós Károly vezérkari főnök, valamint két szárnysegédje, Magasházy László és Stomm Marcell társaságában érkezett meg délelőtt tíz óra körül. A Himnusz eléneklése után Horthy rövid beszédet mondott, amelyben a Nemzeti Hadsereg feladatairól beszélt, azt a törvényes rend helyreállításában és a bolsevizmus kiirtásában jelölve meg. Ezután a katonai gyakorlótérre vonultak, ahol sokezres tömeg, valamint Somogy megye notabilitása várta hatalmas zászló- és virágerdő közepette. Itt újra elénekeltek a himnusz, majd a fővezér ellépett a díszszázad előtt. Ezután tábori mise következett, melynek végén a tábori lelkész esküre hívta föl a katonákat. A katonák megesküdtek a „mindenható Istenre”, hogy a hazát akár az életük árán is megvédik, és a „kommunista eszmék szolgálatába soha nem” állnak, továbbá fővezérüket feltétlenül követik, neki és minden feljebbvalójuknak engedelmeskednek.<sup>69</sup> Ezután Horthy beszéde következett, a helyi lap szerint a „katonás egyszerűségű beszéd”, a „keresetlen szavakkal” szóló, „szónoki babérokra nem áhító” fővezér szavai nagy hatást gyakoroltak a jelenlévőkre. Ezután Horthy és kísérete a vármegyeházára ment, ahol tárgyalásokat folytatott, megjelent nála többek között Nagyatádi Szabó István is. Kaposvárról Horthy egyenesen Fonyódra ment, ahol jóval szerényebb keretek között, de hasonló események játszódtak le, ott a helyi tiszti különítmény fogadta és tartott díszszemlét.

Horthy szeptember 21-én Szombathelyre, majd október elején Tolna megyébe utazott, ahol a látogatások még impozánsabb külsőségek között zajlottak. A programja kibővült, már nemcsak katonai vonatkozású volt, hanem a társadalom különböző rétegeivel is érintkezett, Szekszárdon például még a múzeumot is megtekintette.<sup>70</sup>

<sup>68</sup> POLGÁR Tamás: Horthy Miklós Kaposváron – 1919, 1921, 1923. In: BÓSZÉ Sándor (szerk.): *Somogy megye múltjából.* (Levéltári évkönyv 36.) Somogy Megyei Levéltár, Kaposvár, 2005. 195–206.

<sup>69</sup> *Új-Somogy*, 1919. szeptember 10. 1–2.

<sup>70</sup> *Tolnamegyei Újság*, 1919. október 11. 1.

A városlátogatások csúcspontjának az október 12-én lezajlott székesfehérvári bevonulás tekinthető. A városba a Nemzeti Hadsereg a románok távozása után érkezett, s ez már a novemberi budapesti bevonulás főpróbájának is tekinthető. A fővezér ezerhétszáz katonájával vonult be a városba, amely ünnepi díszbe öltözött, mindenhol zászlók lobogtak, és virágosó fogadta az érkezőket. A város és a vármegye vezetői, valamint notabilitása kocsisorral ment a Siófokról érkező katonaság elé, s a város határában üdvözölték őket. Ezután következett a bevonulás, amelyben százat meghaladó számú fogat, kétszáz fős lovas bandérium, huszárszázad, zenekar s a hadsereg különböző alakulatai vettek részt. Megkondultak a város harangjai, és ezek zúgása mellett vonult a hatalmas menet az ünneplő tömegben, amelynek az élén Horthy fővezér haladt lovon, tengernagyi egyenruhában.<sup>71</sup> A főtéren Pallavicini kormánybiztos fogadta, majd rövid beszédek után a vásártérre vonultak, ahol a sajtó szerint tizezres tömeg gyűlt össze. Itt már jelen volt Friedrich István vezetésével a kormány küldöttsége is. Újra beszédek, majd tábori mise következett, mely után Prohászka Ottokár felavatta és megáldotta a Nemzeti Hadsereg zászlóját. Ezután a hadsereg díszfelvonulása következett, a katonák Horthy és Friedrich előtt vonultak el. Ezt a díszbéd követte, ahol Friedrich, Horthy és Prohászka szóno-kolt, majd a pohárköszöntők következtek.<sup>72</sup>

Összegezve az eddigieket, a következőképpen foglalhatjuk össze Horthy tevékenységét és szerepét ebben az időszakban. Amikor 1919 júniusában Szegeden elfoglalta miniszteri, majd hadvezéri pozícióit, semmilyen politikai elképzeléssel, tervvel nem rendelkezett, csupán részt akart venni a rendteremtés munkájában. Komolyabb, országvezetői, politikai szerepvállalás akkor merülhetett fel benne, amikor 1919 szeptemberében, majd októberben sorra látogatni kezdte a nagyobb városokat, és

<sup>71</sup> *Fejérmegyei Újság*, 1919. október 14. 1–4.

<sup>72</sup> 1919. október 21–22-én Horthy még Veszprémbe, Győrbe és Zircbe is el látogatott, amely a korábbiakhoz hasonlóan impozáns keretek között zajlott le. Ezeknek a látogatásoknak a koreográfiája már a székesfehérvárihoz hasonlóan mindenre kiterjedő, precíz szervezőmunka eredménye volt. Lásd: PERGER Gyula: Kultusz és emlékezet: Horthy Miklós győri látogatásai. In: *Győri tanulmányok* 2022. Győr Megyei Jogú Város Levéltára, Győr, 2022. 113–143.

az ottani fogadtatás egyértelműen azt mutatta számára, hogy a nehéz időszakon átesett magyar társadalom egy erőskezdő vezető után áhítozik, aki mögött széles társadalmi támogatottság állna. Szemléletváltásában biztos, hogy szerepet játszott támogatóinak ösztönzése, melyek két különböző irányt képviseltek. Tisztikarának radikálisai, Prónayval az élen, egy Horthy vezetésével létrehozott jobboldali nacionalista katonai diktatúra kialakításában gondolkodtak.<sup>73</sup> A békekötést és az alkotmányosság helyreállítását szorgalmazó körök, amelyeknek a vezéralakja egyértelműen régi ismerőse, Bethlen István volt, azonban éppen ellenkezőleg, Horthyban a konszolidáció emberét látta, aki végre megszabadítja az országot Friedrichről. Ők arra kívánták rávenni a fővezért, hogy a románok kivonulása után katonai erejével biztosítsa az alkotmányos rendet. Bethlen ezzel együtt valószínűleg saját miniszterelnökségének a kovácsát is látta a szűklátókörű, s ezért könnyen befolyásolható fővezérben,<sup>74</sup> de hasonlóan gondolkodott – mármint saját politikai karrierje építése szempontjából – Gömbös Gyula is, aki a MOVE elnökeként az első pillanattól kezdve aktívan segítette a fővezért.<sup>75</sup>

Horthy döntését saját szerepéről az is befolyásolhatta, hogy a Nagyatádi-féle kiscgazdapárt őt követelte az ország ideiglenes államfőjének, a párt októberi nagygyűlésén őt nevezték meg az ország leendő kormányzójának.<sup>76</sup> E felismerések és ösztönzések hatására Horthy, a fővezérség és más támogatói már tudatosan kezdtek el politikailag is építkezni, megváltozott a különböző támogatások koreográfiája, a fővezér a kezdeti suta megszólalások

<sup>73</sup> TURBUCZ Dávid: *Horthy Miklós*. I. m. 70.

<sup>74</sup> Jó viszonyukat és Horthy befolyásolhatóságát Romsics Ignác is hangsúlyozza: ROMSICS Ignác: *Bethlen István*. Osiris Kiadó, Budapest, 1999. 157., 231.

<sup>75</sup> VONYÓ József: *Gömbös Gyula és a hatalom*. Kronosz Kiadó, Pécs, 2018. 160–161. Gömbös 1920 januárjában a saját lapjában nagy cikket is írt arról, hogy egy magas rangú katonatisztnek miért kell egyszerre politikusnak is lennie, a német Ludendorffot hozva fel példának. Uo. 53–54.

<sup>76</sup> „A mai nehéz helyzetben egy fej, egy kormányzó kell. Olyan kormányzó, aki a legnagyobb becsülettel és jóakarattal hordja szívében a magyarság ügyét. Ez az ember csak Horthy Miklós lehet” – mondta Nagyatádi a párt október 12-i zászlóbontó nagygyűlésén Kaposváron. *Új Somogy*, 1919. október 14. 3.

után hosszabb beszédekert mondott, s már nem háritotta el magától a különbözô dicséreteket és hangzatos címeket.<sup>77</sup>

És ezzel megkezdôdött a versenyfutás Friedrich István és Horthy Miklós között a Magyarország „erôs embere” pozícióért. Ez Horthy november 16-án lezajlott budapesti bevonulásakor érte el a tetô- és egyben fordulópontját. Friedrich István ugyanis érzekelte a vereségét, és ezért az utolsó pillanatban tett még egy kétségbeesett kísérletet Horthy félreállítására. November 15-én bizalmas tárgyalást kezdeményezett Lehárral, azt tudakolva tôle, hogy szerepet vállalna-e egy ilyen akcióban, illetve milyen esélyt lát a sikerre. Lehár azonban elutasította a felvetést, közölte, hogy ô, akárcsak a tisztikara, lojális a fôvezérhez.<sup>78</sup>

Természetesen Horthy is érzekelte a riválisban a veszélyt, különösen azt, hogy a választások után Friedrich mint a kormánypárt elnöke gyôztesként térhet vissza és alakíthat kormányt. Ráadásul Friedrich azzal a Nagyatádi-féle kiscgazdapárttal is koalíciót köthet, amely a programjával (benne a földreformmal) felforgatná a Horthy által mindenáron visszaállítani kívánt régi rendet. Ezért Horthy 1919 karácsonyán memorandumban fordult az antantmisszióhoz, kérve Magyarországon egy antant felügyelete alatt álló katonai diktatúra bevezetésének engedélyezését, majd 1920. január 7-én személyesen is felkereste a brit missziót.<sup>79</sup> A látogatásról jelentést tevô Gorton tábornok szerint Horthynak „szembesülnie kell azokkal a kilátásokkal, hogy mi történik majd a választások után. Biztos abban, hogy Friedrich döntô többséget szerez, és hogy egyik első intézkedése az lesz, hogy József főhercegből vagy államelnököt, vagy magyar királyt csinál, mivel az ország királyt követel. Friedrich veszélyes, mert kalandor”, és „az a parlament, amelynek Friedrich lenne a miniszterelnöke, nagyrészt parasztokból állna, és követelné a nagybirtokok felosztását”. Horthy szerint „okosabb lenne most átvennie a diktátori hatalmat, mint a választások után megdönteni a kormánnyt azzal

<sup>77</sup> Ezt a folyamatot és a kultuszépítés elemeit kiválóan mutatja be: TURBUCZ Dávid: *A Horthy-kultusz, 1919–1944*. MTA BTK TTI, Budapest, 2015. 61–69.

<sup>78</sup> JAGADICS Péter: I. m. 150–151.

<sup>79</sup> PRITZ Pál: Horthy Miklós és a katonai diktatúra. *Történelmi Szemle*, 2011/1. 134–137.

a céllal, hogy elmozdítsa Friedrichet és a főherceget, amennyiben ők az antant jóváhagyása nélkül foglalnák el e pozíciókat”. Az antant nem támogatta a katonai diktatúra tervét, hiszen megalapodása volt a magyar kormánnyal a választások lebonyolításáról. Fontos hangsúlyozni, hogy nézetünk szerint ezzel az akcióval Horthy terve hosszabb távon nem az egyeduralom volt, csupán az eredeti céljait akarta új módszerrel megvalósítani, vagyis a bolsevik és baloldali törekvések (melyek nála ugyanazt jelentették) totális megsemmisítését, a polgári-liberális és agrárdemokrata irányzatoknak pedig a határozott visszaszorítását. Egy olyan hagyományos társadalmi rendet kívánt kialakítani, amelyben jobban érvényesül a tekintélyelv, vagyis azt a berendezkedést, amely a következő években Magyarországon meg is valósult. Ezt egyébként maga is hangsúlyozta beadványában, melynek nagy része annak igazolásából állt, hogy a magyar tisztikar mindig a „törvényes rend védelmezője” volt, egy „megbízható eszköz a nép akaratát megtestesítő államhatalom kezében”.

Horthy félelmei végül nem váltak valóra, mert Friedrich félreállításán más erők is dolgoztak. Ennek az aknamunkának az egyik látványos példája zajlott le 1919 december elején, amikor robbant a bomba: Friedrichet megvádolták, hogy részt vett, vagy legalábbis tudott Tisza István meggyilkolásának tervéről.<sup>80</sup> Ez az abszurd, de karaktergyilkossághoz tökéletes vád megindította a lejtőn, a befolyása csökkenni kezdett a párton belül, de végleges veresége csak a választások után következett be, amikor meghíúsult miniszterelnöki visszatérése.

Ezzel elhárult minden akadály Horthy előtt, amit a nemzetgyűlési kormányzóválasztás csaknem egyhangú eredménye jelzett néhány hónappal később. Az cseppet sem meglepő, hogy a nemzetgyűlés szélsőséges, addig friedrichista figurái támogatták Horthy kormányzóvá választását, s nagy részük, amint a körülmények úgy hozták, elejtették régi vezérüket, s Friedrichet

<sup>80</sup> *Budapesti Hírlap*, 1919. december 3. 4. A cikk közli Friedrich sajtónyilatkozatát, amelyben visszautasítja a vádat, s leszögezi, hogy „már napok óta látja, hogy itt mi folyik, hogy tulajdonképpen egy nagy szervezett maffiával áll szemben, amely orvul akarja politikailag legyilkoltatni”.

ellenzékbe vonulásakor, 1920. április 12-én csak néhány elszánt híve követte.

Ami azonban a legfontosabb a két politikus versenyfutásának folyamatában, hogy sem Horthy, sem Friedrich nem erőltette rá magát vagy nézeteit a társadalomra, hanem az éppen fordítva történt. Mindketten a keresztény-nemzeti – egyben antidemokratikus jellegű – fordulat eredményezte elvárásnak akartak eleget tenni, s annak a segítségével kívántak hatalomra kerülni. A társadalmi támogatottságot érzékelve és felhasználva akarta Friedrich a miniszterelnöki posztját megtartani, Horthy pedig egy egyelőre még bizonytalan, de már egyre jobban körvonalaződő, befolyásos politikai szerepet kívánt játszani.

## A koalíciós Huszár-kormány megalakulása

Visszatérve 1919 szeptemberének elejére, a magyar belpolitikai helyzet ekkor – Ormos Mária megfogalmazásával – teljes holtpontra jutott.<sup>81</sup> A románok nem engedték a magyar karhatalmi erőket felfegyverezni, ami a kivonulásuk feltétele volt, így nem vonultak ki. A Friedrich-kormányt pedig az antant nem fogadta el, de másikat nem talált.

Ezt a patthelyzetet az antant is érzékelte, és megoldást kívánt rá találni, mert szerette volna lezárni a béketárgyalásokat. Ezért George Clerk angol diplomatát különleges felhatalmazással Budapestre küldték mint a párizsi Legfelsőbb Tanács hivatalos küldöttét. Clerk október 23-án érkezett a magyar fővárosba, magával hozva a Tanács határozatát, mely szerint az továbbra sem ismeri el a Friedrich-kormányt, hanem ragaszkodik egy minden politikai irányzatot tömörítő koalíciós kormányzat felállításához.<sup>82</sup>

Clerk Budapesten rendkívül lelkiismeretes munkát végzett, a következő hetekben szinte minden szóba jöhető politikussal

<sup>81</sup> ORMOS Mária: I. m. 345.

<sup>82</sup> ÁDÁM Magda–ORMOS Mária: I. m. 130.

tárgyalt, mindenkit meghallgatott, sőt sokuktól azt is kérte, hogy írásban juttassák el hozzá az álláspontjukat. Először természetesen a kormány képviselőivel, Friedrichhel és Somssich József külügyminiszterrel tárgyalt, majd találkozott Garami Ernővel és Peidl Gyulával, hogy tisztázza a kormány által addig mellőzött szociáldemokraták álláspontját. Ezután viszont – Garami kifejezésével – valóságos „búcsújárás” indult meg nála. Szerinte „Friedrich valóban semmitől sem riadt vissza, hogy Clerkot megtevéssze”.<sup>83</sup> Ennek a részleteit most nem tárgyalva, Clerk végül a következő eredményre jutott: nem engedett az antant álláspontjából, amely szerint Magyarországon egy minden jelentősebb politikai erőt tömörítő, koalíciós kormányzatnak kell felállnia, s ennek kell levezényelnie a nemzetgyűlési választásokat. Ennek kapcsán felismerte, hogy a szociáldemokraták nem játszanak meghatározó szerepet, ezért egyetértett azzal, hogy a kormányban csak egy-két képviselőjük legyen. Úgy látta, hogy „az ország közvéleményének túlnyomó – rendszerint tájékozatlan – része Friedrichet támogatja. Az inga erősen kilengett balról jobbra, de ez idő tájt már fokozatosan a közép felé tart”, illetve „a biztos bukás vár arra, aki megpróbálna e személyiség [ti. Friedrich] jelenlegi híveinek véleményével és nézeteivel szembeszállni vagy azokat figyelmen kívül hagyni” – írta jelentésében.<sup>84</sup> Azaz szerinte a kormánytöbbséget a kereszténypártoknak kell adni. Akceptálta, hogy az erős antiszemita hangulat miatt nem lehet zsidó származású minisztert kinevezni. Végül a legtöbb vitát kiváltó véleménye az volt, hogy a kivonuló románok helyét magyar karhatalmi erők híján Horthy katonái foglalják el, mert szerinte csak ők képesek biztosítani a rendet és a közbiztonságot. Ennek kapcsán, a Horthyval való tárgyalásai után úgy látta, hogy nem kell katonai diktatúrától tartani, a fővezér nem tesz ilyen lépést. Ezért november 9-én Clerk a következőt jelentette Párizsnak: „A szövetséges tábornoki bizottság, Troubridge tengernagy és jómagam föltétlen megbízunk Horthy ellentengernagy becsületességében és őszinteségében, és arra is megvan minden okunk, hogy el-

<sup>83</sup> GARAMI Ernő: *Forrongó Magyarország*. Bécs, 1922. 169.

<sup>84</sup> ÁDÁM Magda–ORMOS Mária: I. m. 145. és 152.

higgyük: tényleges hatalmat gyakorol hadserege fölött.”<sup>85</sup> Utóbbi megjegyzés arra utalt, hogy nemcsak ő, de tőle függetlenül a hadsereg sem fog meggondolatlan lépést tenni, vagyis Horthy kordában tudja azt tartani. Emellett Horthy elfogadásában az is fontos szerepet játszott, hogy az antanthatalmak semmilyen rendfenntartó erőt nem tudtak Magyarországra küldeni, az erre esetleg hajlandóságot mutató – s Horthyban is inkább reakciós és revansista tábornokot látó – Franciaországot pedig a többiek leszavazták.<sup>86</sup>

Clerk e felismerések alapján kezdte meg az egyeztetést a koalíciós kormány tető alá hozása érdekében. Leültette Horthyt a polgári liberális pártok (Lovászy Márton, Vázsonyi Vilmos, Varjassy Lajos) és a szociáldemokrata párt képviselőivel (Garami Ernő), valamint az agrárdemokrata Nagyatádi Szabó Istvánnal november 5-én. A célja az volt, hogy meggyőzze őket is arról, hogy az ország rendjét csak a Nemzeti Hadsereg tudja megtartani, és nem lesz katonai diktatúra.<sup>87</sup> A találkozón Horthy biztosította őket erről, sőt még egy nyilatkozatot is hajlandó volt erről aláírni, mely szerint: „A hadsereg Budapestre való bevonulása katonai diktatúrát nem fog maga után vonni. A hadsereg alárendeli magát annak a kormánynak, amely az antant legfőbb megbízottjának közreműködésével létrejön. Kijelenti, hogy a hadsereg a polgári jogegyenlőség alapján áll.”<sup>88</sup>

Clerk november 17-én pártközi értekezletet hívott össze – ahol minden párt és egy sor befolyásos politikus is képviseltette magát –, és ultimátumot adott át. Közölte a megjelentekkel, hogy itt és most meg kell egyezniük egy új kormány felállításáról, mert amennyiben ez nem történik meg, azonnal elutazik Budapestről, és sorsára hagyja az országot, melynek a következményei be-

<sup>85</sup> Uo. „Kérésemre Horthy eljött főhadiszállásáról, hogy találkozzon velem, és hosszúra nyúlt megbeszélésünk alatt meggyőződhettem őszinteségéről, valamint hazaszeretetről és legfőképpen arról, hogy a napnál is világosabb számára: Magyarországra végzetes lehet, ha csapatai budapesti bevonulásakor bármiféle zűrzavar támad vagy túlkapásokra kerül sor” – jelentette Clerk. ÁDÁM Magda–ORMOS Mária: I. m. 159.

<sup>86</sup> ROMSICS Ignác: *A Horthy-korszak*. Helikon Kiadó, Budapest, 2022. 51.

<sup>87</sup> A találkozót részletesen ismerteti: GARAMI Ernő: I. m. 175–178.

<sup>88</sup> Uo. 177–178.

láthatatlanok lennének. „Ha Magyarország békét akar, akkor Friedrich Istvánnak távoznia kell helyéről” – jelentette ki egyértelműen. Mindezek elmondása után felállt, elhagyta a helyiséget, és várta az eredményt.<sup>89</sup>

Ezután Apponyi Albert elnökletével lázas tanácskozás kezdődött. A liberális polgári pártok és a régi politikusok (Andrássy Gyula, Bethlen István, Gratz Gusztáv, Hegedüs Lóránt) Apponyit javasolták miniszterelnöknek, s ezzel Nagyatádi Szabó István is egyetértett. A kereszténypártiak (Huszár Károly, Ereky Károly), illetve a hozzájuk közel álló, de kisgazdapárti Rubinek Gyula azonban itt is ragaszkodtak Friedrich személyéhez. Hatalmas nyomás nehezedett ekkor a kormányra és Friedrichre, amelynek eredményeként végül másnap mégis beadta a derekát: november 18-án a kormány hosszas tanácskozás után lemondott. Friedrichnek azonban voltak feltételei: a posztot csak Huszárnak adja át, mert csak így látja garantálni a keresztény-nemzeti kurzus megmaradását, illetve ragaszkodott a kormányban maradáshoz is, ezért megkapta a hadügyminiszeri tárcát. Huszár elfogadta a jelölést, s ezzel november 24-én felállhatott a koalíciós kormány, amelyet Clerk az antant nevében azonnal elismert.

Friedrich tehát lemondott, de sikerült több olyan részeredményt elérnie, amivel a saját személyét pozicionálhatta, és a visszatérés esélyét fenntarthatta. Először is sikerült megakadályoznia, hogy Apponyi legyen a miniszterelnök, akit az akkori kormánypárton, a Keresztény Nemzeti Egyesülés Pártján (KNEP) kívül minden politikai irányzat elfogadott. Apponyi kinevezése az alkotmányos irányt erősíthette, és ennek nyomán valószínűleg a választások is más körülmények között folytak volna le. Ugyancsak fontos eredményként könyvelhette el Friedrich a kormányban maradását, ahogy azt is, hogy sikerült távol tartania a régi tapasztalt arisztokrata politikusokat: Apponyit, Bethlent, Telekit, Andrássyt stb. A miniszterek többségét továbbra is a

<sup>89</sup> A tárgyalások részleteit lásd: RANKI György: A Clerk-misszió történetéhez. *Történelmi Szemle*, 1967/2. 184–186. Bethlen István egyre befolyásosabb szerepéről és szóba jött miniszterelnöki kinevezéséről: ROMSICS Ignác: *Bethlen István*. I. m. 143–144. A sajtó is nagy terjedelemben, részletesen tudósított a tárgyalásról, lásd például: *Budapesti Hírlap*, 1919. november 18. 7–8.

KNEP adta, amelynek az elnöki tisztségét Friedrich töltötte be. A terve egyértelmű volt: a választások után a pártja jelöltjeként, mint miniszterelnök térjen vissza.

A november végén felálló Huszár-kormány összetétele egyfajta lenyomata lett az elmúlt hónapok eseményeinek. A keresztény-párti miniszterek mellett a szociáldemokraták egy helyet kaptak (Peyer Károly népjóléti és munkaügyi miniszter), a liberális polgári pártokat Bárczy István igazságügyi és Heinrich Ferenc kereskedelemügyi miniszter képviselte, de Vázsonyi Vilmos zsidó származása miatt nem kaphatott tárcát. A kisgazdapárti politikusok közül a földművelésügyért Rubinek Gyula, a közlekedésügyért Nagyatádi felelt, míg Sokorópátkai Szabó István tárca nélküli kisgazdaügyi miniszter lett.

Ennek a kormánynak lett az egyik legfontosabb feladata a választások lebonyolítása, amelyet sokáig akadályozott az antantképviselő és a Friedrich-kormány között zajló huzavona. Mivel Friedrich lemondása csak november 18-án következett be, a választások eredetileg kitűzött, december 21-i időpontjaig alig egy hónap maradt, ami nagyon kevés időt biztosított volna a kampányra. Ezért a Huszár-kormány egyik első intézkedésként módosította a választások időpontját 1920. január végére.<sup>90</sup> A választásokat végül január 25–26-án tartották meg a román megszállás alól felszabadult országrészekben, s azon az időközben egyesült kisgazdapárt szerezte meg a többséget (hetvenkilenc mandátum), a KNEP hasonló eredménye (hetvenöt mandátum) mellett. Rajtuk kívül csupán a Vázsonyi Vilmos vezette Nemzeti Demokrata Párt szerzett még hat mandátumot, Apponyi Albert és Andrássy Gyula függetlenként jutott be.<sup>91</sup> A szociáldemokraták a pártot és a munkásságot ért folyamatos támadások és atrocitások miatt január 15-én kiléptek a kormányból, és a választásokon sem indultak.

<sup>90</sup> A magyar kormány 1919. évi 6.179. M. E. számú rendelete a nemzetgyűlési választások napjáról.

<sup>91</sup> GERGELY Jenő: Titkos választás és ellenforradalom – 1920. In: FÖLDES György–HUBAI László (szerk.): *Parlamenti választások Magyarországon, 1920–2010*. Napvilág Kiadó, Budapest, 2010. 75–77. Gergely Jenő is hangsúlyozza, hogy a képviselők pártállása több esetben nem egyértelmű.

## Konklúziók

Az 1919. augusztus és november közötti események fenti ismeretése és elemzése egyértelműen cáfolja a bevezetőben már említett narratívát, amely szerint a Friedrich-csoport által elkövetett hatalomátvétel egy operett jellegű puccs volt, felelőtlen kalandorok ügyes akciója, amely valójában jelentéktelen ügynek tekinthető, mert az általuk létrehozott kormány nem bírt komoly támogatottsággal, a románok által meg nem szállt területeken csak a Nemzeti Hadsereg rendelkezett hatalommal, és az ellenforradalmi rendszer Horthy Miklós Budapestre történő bevonulásával jött létre.

A régebbi szakirodalomban a két világháború közötti politikai rendszer létrejöttének körülményeiről szóló kutatások teljesen összekapcsolódtak Horthy személyével és a fehérterrorral, a publikációk elsőprő többsége is csak e két témával foglalkozott, s ez máig sem sokat változott. Az események értékelésével kapcsolatban már Nemes Dezső megadta az alaphangot az 1950-es években, amikor a „Peidl-kormány lemondatásának komédiájáról” írt, és arról, hogy Peidlék és Friedrichék is az antant utasításait követték. Szerinte ekkor Horthy volt az antant által „kiszemelt fasiszta diktátor”.<sup>92</sup> Ehhez hasonlóan értékelt Vargyai Gyula az erről az időszakról szóló 1971-es könyvében, aki szerint „a katonai szerveknek az államműködés egészét magukénak vindikáló” és „ellenforradalmi rémuralmat megvalósító tevékenysége” révén nőtt ki „a magyar, de a közép- és kelet-európai fasiszta államtevékenység” egyes jegyeit magán viselő ellenforradalmi rendszer, amelynek a „megszületéséhez a legtöbb előzményt kétségkívül Szeged adta”.<sup>93</sup> Pintér István szerint Horthy a Dunántúlon „polgári osztályt alakított ki a fővezérségnél, ez az osztály intézi a közigazgatási ügyeket, s semmiféle más politikai hatalmat nem ismer el”.<sup>94</sup>

Ezek a megfogalmazások az 1970-es évek későbbi munkáiban részben megváltoztak, de továbbra is Horthy maradt a kö-

<sup>92</sup> NEMES Dezső: I. m. 25–26.

<sup>93</sup> VARGYAI Gyula: I. m. 8–9., 11.

<sup>94</sup> PINTÉR István: I. m. 55.

zép pontban, a Friedrich-kormány tevékenységéről, valamint a társadalom szemléletváltozásáról nem esett szó. Pölöskei Ferenc szerint az ellenforradalmi rendszer létrejötte arra a pillanatra tehető, amikor „megszilárdult Horthy és Bethlen szövetsége” 1922 nyarán, az újabb nemzetgyűlési választások lezárulása után. Friedrich miniszterelnökségével kapcsolatban úgy fogalmazott, hogy a „rendeletei mindenekelőtt a fővezérség szája íze szerint készültek, sőt gyakran Horthy kiadott parancsait követték, foglalták azokat jogszabályokba”. Szerinte Horthy „látva a Friedrich-kormány szorult helyzetét, a polgári közigazgatás legfontosabb szervezeti formáját, a kormánybiztosi intézményt a fővezérség, illetőleg a kerületi körletparancsnokságok ellenőrzése alá vonta”.<sup>95</sup> A Hollós-Lajtai szerzőpáros szerint: „hogy a hatalom a nemzeti hadsereg által megszállt területeken a fővezérség kezében legyen, egységes politikai és katonai kerületeket létesítettek, vagyis a katonai kerületek egyben a polgári közigazgatás központjai is lettek. [...] A kormánybiztosokat ugyan a Friedrich-kormány jelölte ki, de a fővezérség rövid idő alatt megszerezte a tényleges vezetést”.<sup>96</sup>

Az államszocialista időszak történetírásának szándéka ma már nyilvánvaló. Bizonyítani akarta, hogy a magyar társadalom „dolgozó tömegei” nem azonosultak a keresztény kurzussal, azt a Nemzeti Hadsereg erőszakkal erőltette rájuk. A fehérterror kiemelésével és középpontba állításával egyúttal igazolni próbálták a rendszer embertelen és militarista jellegét, valamint – Vásárhelyi Mária megfogalmazásával – a kommunista hatalom „a Horthy-rendszerrel szemben fogalmazta meg önmagát és saját legitimációjának egyik legfontosabb tartópillérét éppen a Horthy-korszak és az annak genezisést jelentő fehérterror kriminalizálásával teremtette meg”.<sup>97</sup>

<sup>95</sup> PÖLÖSKEI Ferenc: *Horthy és hatalmi rendszere, 1919–1922*. Kossuth Kiadó, Budapest, 1977. 8., 13., 25.

<sup>96</sup> HOLLÓS ERVİN–LAJTAI Vera: *Horthy Miklós a fehérek vezére*. Kossuth Kiadó, Budapest, 1985. 120.

<sup>97</sup> VÁSÁRHELYI Mária: *Csalóka emlékezet. A 20. század történelme a magyar közgondolkodásban*. Kalligram Kiadó, Pozsony, 2007. 34.

Az 1990 utáni publikációk már más keretben tárgyalták a vizsgált eseményeket, de az 1919-es rendszerváltozás dunántúli eseményeivel kapcsolatban bizonyos megfogalmazások és értékelések a korábbi szakirodalom állításaira épültek, azokat vették át. Thomas Sakmyster szerint Horthyt „1919-ben a fehérterror segítette a hatalomra”.<sup>98</sup> Bár még az 1980-as években jelent meg, de az újabb kiadásokban is változatlanul maradt Romsics Ignác megfogalmazása, aki szerint „a Dunántúlon a »fővezér« és különítményesei akadályozták a kormány közigazgatási és politikai hatalmának érvényesülését”, „a katonai parancsnokok jelentéseket kértek a közigazgatási szervektől, beavatkoztak az igazságszolgáltatásba, s a gyakorlatban ellenőrizték és utasították a kormány polgári kormánybiztosait”.<sup>99</sup> Turbucz Dávid szerint is csak a fővezérség és a román hadsereg volt 1919 őszén „jelentős hatalmi tényező”, a Friedrich-kormány nem. Horthy a „budapesti kormány intézkedéseit teljes mértékben semmibe vette”, a „katonai kerületi körletparancsnokok [...] ellenőrizték, irányították a katonai parancsnokok vezette vármegyéket, azaz korlátozták a budapesti kormány által kinevezett polgári kormánybiztosok működését, sőt, beavatkoztak az igazságszolgáltatásba is”.<sup>100</sup> Másik munkájában Horthy „városlátogatásait” részletesen ismerteti,<sup>101</sup> de nem említi Friedrich hasonló körútját és dunántúli kampányát, amely ugyanolyan impozáns külsőségek mellett zajlott le, és hatással lehetett a fővezér politikai terveire. Veszprémy László Bernát szerint pedig „Horthy Nemzeti Hadserege végül a kommunistákat elsöprő román csapatok mögött vonult be Budapestre 1919 novemberében, és állította föl azt a jobboldali – ahogyan magukat nevezték: ellenforradalmi – rendszert, amely meghatározta az ország jövőjét a követke-

<sup>98</sup> THOMAS SAKMYSTER: *Admirális fehér lovon*. Helikon Kiadó, Budapest, 2001. 6.

<sup>99</sup> ROMSICS Ignác: *Ellenforradalom és konszolidáció*. Gondolat Kiadó, Budapest, 1982. 59–60. és Uő: *A Horthy-korszak*. Helikon Kiadó, Budapest, 2022. 51.

<sup>100</sup> TURBUCZ Dávid: *Horthy Miklós*. I. m. 73–74.

<sup>101</sup> TURBUCZ Dávid: *A Horthy-kultusz...* I. m. 62–63.

ző negyedszázad során”.<sup>102</sup> Vagyis szerinte a keresztény-nemzeti Magyarország nem 1919 augusztusában született, hanem Horthy hozta létre a budapesti bevonulása után. Ezek a megfogalmazások mind a korábbi szakirodalom állításaira épülnek.

Ezekkel szemben hangsúlyozni kell, hogy a keresztény-nemzeti kurzust nem Horthy oktrojálta az országra, és főként nem Szegedről, mert annak a magyar társadalomban többségi támogatottsága volt. Az országban a Tanácsköztársaság bukása után átbillent az inga: az 1918-as „köztársaság” varázsszót<sup>103</sup> 1919 augusztusában felváltotta a „keresztény Magyarország”.<sup>104</sup> Ezek azonban nem váratlanul bedobott politikai jelszavak voltak, ugyanis mind a kettő mögött komoly politikatörténeti folyamatok álltak. A „keresztény Magyarország” annak az 1867 után megindult politikai ideológiának és szervezkedésnek a folytatását, felújítását jelentette, amelynek a zászlóvivője a politikai katolicizmus volt.<sup>105</sup> A nacionalizmus katolikus politikai tartalmú alátámasztása („Szent István Magyarországa”, „Mária országa”), s ezzel párhuzamosan a katolicizmus nemzeti identifikálása, majd ennek kereszténnyé bővülése, valamint az egyre intenzívebb antiszemitizmus, s végül ezek koherens ideológiává válása az 1890-es évek végére – részben az egyházpolitikai küzdelmek eredményeként – befejeződött. Prohászka Ottokár püspök 1918 májusában közölt vezércikkeiben meghirdette az ehhez az ideológiához kapcsolódó politikai erőnek a zászlóbontását,<sup>106</sup> sőt 1918

<sup>102</sup> VESZPRÉMY László Bernát: 1921. *A Horthy-rendszer megszilárdulásának története*. Jaffa Kiadó, Budapest, 2021. 10.

<sup>103</sup> Ahogy azt Hatos Pál szemléletesen megfogalmazta. HATOS Pál: *Elátkozott köztársaság*. Jaffa Kiadó, Budapest, 2018. 227.

<sup>104</sup> „Szállodám, az Astoria előtt emberek ezrei gyülekeztek” – írta Lehár Antal a naplójába 1919. november 14-ről, a budapesti bevonulása pillanatairól. „Egy évvel korábban, az utolsó pillanatban, nagy nehézségek árán tudtam megmennteni a biztos haláltól báró Lukachich altábornagyot, a Mária Terézia Rend lovagját. Valószínűleg ugyanazok az emberek kiabáltak akkor »le vele«-t, akik ma »éljen«-t harsognak.” LEHÁR Antal: Egy katonatiszt naplója, 1919–1921. *História*, 1993/11. 9.

<sup>105</sup> Ennek a folyamatnak a részletes bemutatását lásd: PAKSY Zoltán: Az egyházpolitikai törvények megszületése Magyarországon a 19. század végén. *Levéltári Közlemények* 2022. 233–272. (Különösen 247–256.)

<sup>106</sup> Pro juventute catholica [A katolikus ifjúságnak]. *Alkotmány*, 1918. május 26. 1. és Pro re christiana [A keresztény ügyért]. *Alkotmány*, 1918. június 30. 1.

szepemberében frontot nyitott a másik ellenséggel, a szociáldemokráciával szemben is.<sup>107</sup> A keresztény-nemzeti szervezkedést azonban az 1918 őszi események háttérbe szorították, kevesebb mint egy évvel később azonban hatalmas erővel éledt újjá.

Ami az események konkrét lefolyását illeti, a Fehér Ház csoport államcsínye egy jól megszervezett és teljes sikert hozó hatalomátvétel volt, amely nemcsak a regnáló baloldali kormány bukását eredményezte, hanem egy addig nem létező, új politikai rendszert is teremtett, a keresztény-nemzeti kurzust (ezt egyébként ők is így nevezték). A rendszer ideológiáját, az antiliberális, élesen antiszemita keresztény-nemzeti eszméket Friedrichék hivatalosan meghirdették, azt beszédeikben és a kormányprogramban is képviselték, továbbá a kormánykommunikáció révén az országban ismertté tették, s ezért lett a miniszterelnök ennek a szimbóluma. „A kinevezett miniszterelnök, Friedrich pedig a magyarok nagy többségének szemében a zsidó és a kommunista befolyás elleni visszavágás jelképévé vált” – írta egyik jelentésében Clerk, aki jól érzékelte ezt a folyamatot.<sup>108</sup> Ez persze nem jelenti azt, hogy mások ne vallották volna ugyanezeket a nézeteket, mint például a Nemzeti Hadsereg tisztikara vagy maga Horthy is, illetve a kispártban belüli radikálisok, de a két világháború közötti rendszer szellemiségének a hivatalos megteremtője Friedrich István és kormánya volt.

Ami az első ellenforradalmi (Friedrich-) kormányok gyakorlati tevékenységét illeti, azzal kapcsolatban leszögezhető, hogy azok a románok és délszlávok által meg nem szállt területeken, vagyis a Dunántúl nagyobb részén visszaállították a régi közigazgatást, s a fölött a kormánybiztosi intézmény segítségével felügyeletet és irányítást gyakoroltak. Ennek eredményeként – és nem a Nemzeti Hadsereg hódítása nyomán – indult meg a keresztény-nemzeti kurzus működési keretrendszerének kialakítása, így a

---

Ennek az eseménynek a részletes bemutatását lásd: PAKSY Zoltán: A zsidóság bűnbakká válása és az antiszemita hisztéria kezdete Magyarországon az első világháború végén. In: GYARMATI György–LENGVÁRI István–POK Attila–VONYÓ József: *Bűnbak minden időben: bűnbakok a magyar és az egyetemes történelemben*. Kronosz Kiadó–MTT–ÁBT, Pécs–Budapest, 2013. 285–297.

<sup>107</sup> PROHÁSZKA Ottokár: *Kultúra és terror*. Budapest, 1918.

<sup>108</sup> ÁDÁM Magda–ORMOS Mária: I. m. 158.

rendszerhű sajtó engedélyezése,<sup>109</sup> a felelősségre vonások (nem a hadsereg terrorja, hanem a hivatalos úton történő),<sup>110</sup> a helyi hatalmi szervek káderkiválasztása, illetve alakultak meg a jobboldali egyesületek és szervezetek, s ehhez adaptálódott a helyi társadalom működése is. Ezeket a folyamatokat természetesen a Nemzeti Hadsereg is alakította, az alapfeladatát jelentő hadseregszervezés és a katonai infrastruktúra kialakítása mellett elsősorban a felelősségre vonás terén, messze átlépve a törvényesség határát a politikailag kompromittált, baloldalinak vagy zsidónak minősített személyek ellen.

Ezzel párhuzamosan Friedrich és társai létrehozták saját pártjukat, a Keresztény Nemzeti Pártot (KNP), amelynek nagy létszámú helyi, főként városi szervezetei már 1919 szeptemberében és októberében létrejöttek a Dunántúlon, és fontos szerepet játszottak a néhány hónap múlva zajló nemzetgyűlési választásokon. Ez a párt sikeresen olvasztotta magába a többi keresztény pártot, s az így létrejött nagy keresztény párt, a Keresztény Nemzeti Egység Pártja (KNEP) sikerrel vett részt a választásokon.

A bemutatott eseményekből következik, hogy az eddigi megállapításokkal szemben 1919. augusztus elejétől a Huszár-kormány megalakulásáig tartó időszakban a rendszerváltást nem Horthy és a Nemzeti Hadsereg, hanem Friedrich István és kormánya generálta. Horthy szerepének aránytévesztését a korszak kiemelkedő eseményének, a budapesti bevonulásnak a narratívája is jól jellemzi. A fővárost ugyanis nem Horthy Miklós és csapatai szállták meg először a vörös uralom és a román megszállás után 1919. november 16-án, hanem Lehár Antal báró nyugat-magyar-

<sup>109</sup> A központi kormánybiztosság által kiadott bizalmas rendelkezések szerint a hatóságok mintegy harminc lap (többek között a *Népszava*, *Világ*, *Az Újság*, *Az Est*, *Magyarország*, *Pesti Napló*) terjesztését akadályozták. MNL FML VI. 2.a. Székesfehérvári Kerületi Kormánybiztosság bizalmas iratai. 21/1919. Ugyanakkor Frűhwirth Mátyás október folyamán létrehozta Budapesten a Nemzeti Sajtótudósító Irodát, amely „a vidéki lapokat egészséges, keresztény, nemzeti és hazafias irányú híryanaggal” látta el. MNL VaML IV. 402.a. 259/1919. Frűhwirth Mátyás tájékoztató levele a kormánybiztosok felé.

<sup>110</sup> Például minden vármegyei közgyűlés – gyakran már az első ülésén – bizottságot hozott létre a tagjai és a vármegyei alkalmazottak elmúlt időszakai tevékenységének az átvilágítására. Felfüggesztették és eljárás alá vonták például Nagykanizsa polgármesterét, Fejér megye alispánját stb.

országi egységei november 14-én az ezredes parancsnoksága és operatív irányítása mellett.<sup>111</sup> Ezek az egységek nyomultak előre katonai kockázatot vállalva a románok nyomában, és végeztek el a főváros katonai megszállását, majd biztosították a területet. Horthy bevonulása egy szimbolikus esemény volt – ahogy már korábban a székesfehérvári is –, a tudatosan épített Horthy-kultusz eszköze.<sup>112</sup> Horthy tehát nem kialakította az új rendszert, hanem azt készen kapta, majd az őt támogató szervezetek és politikusok segítségével, valamint a fővezéri pozíciójából fakadó nimbusza révén mint államfő az élére állt.

Mindezek alapján összegezve azt mondhatjuk, hogy a Tanácsköztársaság bukása után végbement politikai rendszerváltást nem Horthy és a Nemzeti Hadsereg hozta el, hanem három tényező tette lehetővé. Az első és legfontosabb a magyar társadalom gondolkodásának keresztény-nemzeti fordulata, amely elsősorban a paraszti társadalomban, a vidéki elit gerincét képező földbirtokosok körében, a volt tisztikarban, valamint a városok keresztény kis- és középpolgárságában játszódtott le. Ennek keretében az általuk támogatott pártok közül Budapesten elsőként a keresztényszocialista, keresztény-nemzeti csoportok kezdtek el sikeresen szervezkedni, vidéken pedig a legjelentősebb politikai erő, a kisgazdapárt keresztény-nemzeti irányzata erősödött meg. Ideológiájukat tekintve a háború előtti politikai katolicizmus eszméit vették elő („katolikus” helyett „keresztény” szóhasználat), s adaptálták az aktuális viszonyokra, főként a Károlyi-féle forradalom és a Tanácsköztársaság negatív tapasztalataira építve. Mindennek eredménye az antiszemitizmus és a baloldal-ellenesség jelentős felerősödése, s ezzel párhuzamosan a demokratikus erők háttérbe szorulása lett. S ezzel el is érkezünk egy újabb fontos következtetéshez: a demokratikus politikai irányzatok, tehát a Nagyatádi-féle agrárdemokrata és a Heinrich, illetve Vázsonyi vezette polgári demokrata pártok perifériára szo-

<sup>111</sup> JAGADICS Péter: I. m. 141. Erről természetesen a korabeli sajtó is nagy terjedelemben számolt be, melyet azonban a kialakuló Horthy-kultusz gyorsan elhalványított.

<sup>112</sup> TURBUCZ Dávid: A Horthy-kultusz... I. m. 70–76.

rulása nem erőszak, hanem társadalmi folyamatok eredményeként zajlott le ekkor Magyarországon.<sup>113</sup>

A rendszerváltás másik tényezőjét a katolikus egyház, majd ezt követve a többi keresztény felekezet határozott és nyílt állásfoglalása alkotta a Friedrich-kormányok és az általuk hirdetett keresztény-nemzeti irányzat mellett. Ebben főszerepet játszott Prohászka Ottokár, aki elsőként tárgyalta a kormány képviselőivel, fogalmazta meg a püspöki kar körlevelét, majd pártpolitikai szerepet is vállalva, tagja lett a KNEP elnökségének, és képviselője a nemzetgyűlésnek.<sup>114</sup> A katolikus egyház állásfoglalása, vidéken már augusztusban is megjelenő újságjai, a Dunántúlon hagyományosan erős beágyazottsága fontos szerepet játszott a keresztény-nemzeti fordulatban.

S végül az ellenforradalmi rendszerváltás harmadik tényezőjét Friedrich István kormánya és főként személye jelentette, aki a „keresztény Magyarország” meghirdetésével és saját pártja megalapításával törtető, de ügyes politikával igyekezett a közhangulat változásának élére állni. Utóbbival kapcsolatban azt kommunikálta, hogy az ő pártja képviseli a nemzetet, csak az tudja kivédeni a bolsevizmust, ezért azt mindenáron támogatni kell. Ezzel sikerült a háttérbe szorítania a többi pártszerveződést, kezdetben a régi befolyásos politikusokat is, és meg tudta akadályozni Apponyi miniszterelnöki kinevezését.

A Friedrich által alapított és általa vezetett KNP sikerességét mi sem bizonyítja jobban, mint az, hogy a választások eredményeként kormánypárttá vált. És a pártnak még mindig ő volt az elnöke, ebből következően nyilván komoly szerepe volt a nemzetgyűlési választásokon a jelöltek kiválasztásában és helyzetbe hozásában. Ennek köszönhetően sok olyan homo novus került a nemzetgyűlésbe, akik egyetlen dologgal tudták magukra felhívni a figyelmet, a féktelen antiszemitizmussal, s ezzel szorí-

<sup>113</sup> Amihez tegyük hozzá, hogy a szociáldemokrata párt perifériára szorítása emellett adminisztratív eszközökkel és erőszak útján is zajlott.

<sup>114</sup> FAZEKAS Csaba: *Prohászka Ottokár közszereplései a Horthy-rendszer formálódásának időszakában (1919. augusztus 1. – 1920. március 1.)*. Horthy-korszak Történetének Kutatásáért Társaság, Budapest, 2025.

tották ki a régi politikusokat.<sup>115</sup> Erre magának Friedrichnek a választókerülete is szemléletes példát szolgáltatott: a volt miniszterelnököt ugyanis Budapest belvárosában éppen Wekerle Sándorral szemben választották meg képviselőnek. De említhetjük Bethlen István esetét is, aki nem jutott a nemzetgyűlésbe, mert Hajdúböszörményben vereséget szenvedett egy friedrichista jelölttől. Ebből következően az 1920 és 1922 közötti nemzetgyűlés összetétele döntő szerepet játszott abban, hogy a magyar közbeszéd eltolódott az alkotmányos és a demokratikus iránytól a jobboldali radikalizmus felé, s utóbbiak képviselői nem mérsékeltek, hanem tovább hergelték a közvéleményt.<sup>116</sup>

Ezek voltak tehát azok a tényezők, amelyek létrehozták a keresztény-nemzeti kurzust, melyben Horthy a Nemzeti Hadsereg főparancsnokaként fontos, de korántsem sorsfordító szerepet játszott. Államfővé válásában nem annyira a tettei, hanem a körülmények és a körülötte kialakuló nimbusz játszotta a döntő szerepet. Vezérkultuszát tudatosan építették, de az a politikai és társadalmi körülmények következtében önmagától is épült, s a kettő természetesen egymást erősítette. Horthy politikai szerepének és tetteinek a felnagyítása és középpontba állítása így tehát paradox módon, ellentétes előjellel, de különböző korok egymással szembenálló erőinek is érdeke volt: a híveinek akkor, majd később, az államszocialista időszak ideológusainak utólag.

<sup>115</sup> Hogy csak néhány ilyen Zalában megválasztott képviselőt említsünk: Fangler Béla (saját zsidótörvényt nyújt be a nemzetgyűlésben), Hegedüs György (önálló antiszemita kisgazdapártot alapít), Zákány Gyula (követelte a zsidók Palesztinába való kitelepítését), s ugyan nem homo novus, de idetartozik Friedrich híve, az Ébredő Magyarok Egyesületének elnöke, Szmrecsányi György is.

<sup>116</sup> Konkrét példának említhetjük a „numerus clausus” törvény vitáját, ahol egyik hajmeresztő antiszemita felszólalás követte a másikat, melyekről a sajtó részletesen beszámolt.